

**SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELE KAPSAMINDA İDARİ TEDBİR
ALMAKLA YÜKÜMLÜ MAKAMLAR VE YASAL DAYANAKLARI**
AUTHORITIES RESPONSIBLE FOR TAKING ADMINISTRATIVE MEASURES WITHIN
THE SCOPE OF FIGHTING EPIDEMIC DISEASES AND THEIR LEGAL BASIS

Burcu OĞUZ GERÇEK,

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: burcuoguz@outlook.com, Ankara/Türkiye,
ORCID ID: 0000-0001-8042-8223

ÖZET

Toplumların sağlığını olumsuz yönde etkileyen salgın hastalıklar küreselleşmenin de etkisiyle birlikte tüm dünyanın ortak sorunu haline gelmiştir. Bu durumun en yakın örneği ise Çin’de ortaya çıkarak dünyanın dört bir yanına yayılan koronavirüs salgınıdır. Yapılan başarılı aşılama çalışmaları sayesinde şu an virüsün etkisi eskisi kadar hissedilmese de bu durum salgın hastalıkların kaynağı olan virüslerin yok olacağı anlamına gelmemektedir. Virüslerin yok olmayacağı gerçeği ile yakın dönemde yaşadığımız büyük salgının etkileri de göz önünde bulundurularak salgın hastalıkların önlenmesinden birinci derece sorumlu olan idareler tarafından gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu kapsamda Türk idaresi de siyasal ve yönetsel örgütlenmelerini gözden geçirmeli ve güncel bir salgın ihtimaline karşı alınacak tedbirlerin hukuka uygunluğunun sağlanabilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yapmalıdır. İdaresinin salgın hastalıklarla mücadele amacıyla alabileceği tedbirlerin temel hak ve özgürlükler üzerindeki yansımaları dikkate alındığında bu husus zorunludur. Salgın hastalıklarla mücadele amacıyla idarece alınan tedbirler ne kadar gerekli olursa olsun söz konusu tedbirlerin yetkisiz makamlarca alınması ya da yasal dayanağının bulunmaması halinde yapılan işlemler ve alınan tedbirler hukuka uygun olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalıklar, İdari Tedbirler, İdari Tedbirleri Almakla Yükümlü Makamlar, İdaresinin Yasal Dayanakları.

ABSTRACT

The negative change and spread of societies has become a common problem of the whole world with the scope of globalization. The closest example of this situation is the epidemic outbreak that started in China and spread all over the world. Thanks to the successful transmission studies, the fact that the temperature of the virus is felt as much as before and the distribution of these situations does not mean that the source viruses will disappear. Learning the necessary information by the administrations that are primarily responsible for the fact that viruses will disappear or not and the effects of the recent major epidemic are taken into account. The political and administrative organizations of the Turkish administration should be reviewed and the necessary legal regulations should be made to ensure that the necessary legal regulations are taken against this potential possibility. It is imperative to take into account the effects on fundamental rights and freedoms of the methods that the administration can take to combat corruption. No matter how necessary it is obtained by the administration for the purpose of combating the epidemic distribution, if the transaction in question is collected by unauthorized authorities or does not have a legal basis, the transactions carried out and the results will not be in accordance with the law.

Keywords: Epidemic Disease, Administrative Measures, Authorities Responsible For Taking Administrative Measures, Legal Basis Of The Administration

1. Giriş

Toplumda meydana gelen sağlıkla ilgili vakaların dağılımı, görülme sıklıkları ve bunların nedenlerini araştıran bir bilim dalı olan Epidemiyolojiye göre, salgın kavramı kısaca bir enfeksiyon hastalığının belirli bir insan topluluğunda, ülkede ya da bölgede olağan sayısından daha fazla gerçekleşmesi olarak ifade edilmektedir.¹ Salgın kavramı literatürde

¹Mustafa Hacımustafaoğlu, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın Tanımlaması”, *J Pediatr Inf*, 12(4), 2018, s. 172.

genellikle epidemik ve pandemi şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır.² Epidemik ile kastedilen bulaş riski olan bir hastalığın belirli bir coğrafyada salgın haline gelmesi iken; pandemi birden çok ülke ve/veya kıtalarda bulaşıcı bir hastalığın salgın haline gelmesidir.³ Nitekim salgın hastalıklar toplumlar üzerinde yıkıcı etkilere neden olmuştur.

1940'lu yıllarda veba salgınının insan hayatları üzerindeki etkisini anlatan Albert Camus "Veba" adlı eserinde yaşananları şu şekilde ifade etmektedir;⁴ "Gerçekten de felaketler ortak bir şeydir, ancak başınıza geldiğinde inanmakta güçlük çekilir. Dünyada savaşlar kadar vebalar da meydana gelmiştir. Vebalar da, savaşlar da insanı hazırlıksız yakalar. Bir savaş patladığında insanlar, 'Uzun sürmez bu, çok aptalca!' derler. Ve kuşkusuz bir savaş çok aptalcadır, ancak bu onun uzun sürmesini engellemez." Albert Camus'un bu sözleri kaleme almasının ardından yarım asırdan fazla bir süre geçmiş ise de; sözleri bugün dahi geçerliliğini korumaktadır. Günümüzde de salgın hastalıklar da, savaşlar da toplumları hazırlıksız yakalamaktadır. Bu durumun yakın dönemdeki en önemli göstergesi Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile koronavirüs salgınıdır. Hem savaş hem de yaşanan salgın tüm dünyayı hazırlıksız yakalamış ve koronavirüs salgınının başlangıcında ne devletler ne de insanlar bu kadar büyük bir sorunla karşı karşıya kalacağını tahmin edememiştir. Dünyanın en gelişmiş ekonomileri olarak nitelendirilen ülkelerde bile sağlık yatırımlarının yetersiz olmasından kaynaklı insanlar hayatlarını kaybetmiş yine ekonomik darboğaza giren birçok ülkede isyan, yağma gibi birçok sorun baş göstermiştir. Son dönemde yaşadığımız koronavirüs salgını devletlerin ulusal ve uluslararası arenada sorumluluklarını arttırıp sosyal devlet anlayışını güçlendirirken; bir yandan da devletin bireyler üzerindeki yetkilerini arttırarak bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra en büyük felaket olarak nitelendirilen ve 21. yüzyılda yaşanan koronavirüs salgınına önceki dönemlerde meydana gelen salgın hastalıklardan ayıran en önemli husus küreselleşmenin de etkisiyle çok kısa sürede tüm dünyayı etkilemesidir. Küreselleşmenin etkisiyle 2019 yılının son dönemlerinde Çin'de ortaya çıkan koronavirüs salgını 2020 yılı itibariyle dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde yayılmıştır. Bireylerde iş gücü ve maddi kayıpların yanında ciddi sağlık sorunlarına, sakatlıklara ve ölümlere sebep olan bu salgın hastalık sebebiyle idareler tarafından birçok tedbir alınmış ve faaliyette bulunulmuştur. Türk idaresi de salgını önlemek için pek çok tedbir almış ve faaliyette bulunmuş ise de; uygulanan tedbirlerin hukuka uygunluğu noktasında ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu makale kapsamında da salgın hastalıklar ile mücadele kapsamında idari tedbir almaya yetkili makamların kimler olduğu ile alınan bu idari tedbirlerin temel hak ve özgürlükler üzerindeki yansımaları da dikkate alınarak yasal dayanakları incelenmiştir.

2. Salgın Hastalıklarla Mücadelede İdari Tedbir Almakla Yükümlü Makamlar

Anayasamızın ilk maddesinde Türkiye Devletinin bir cumhuriyet olduğu ifade edilir iken; hemen ikinci maddesinde de Türkiye Cumhuriyetinin bir hukuk devleti olduğu açıkça ifade edilmiştir. Peki nedir bu hukuk devleti? Anayasa da Türkiye Cumhuriyetinin hukuk devleti olduğunun açıkça ifade edilmiş olması gerçekten hukuk devleti olabilmek için yeterli midir yoksa bu husustan daha önemlisi devletin pratikte hukuk devleti ilkelerine ne kadar bağlı mı olduğudur? Öncelikle bu soruları cevaplamak yerinde olacaktır.

Hukuk devleti kavramının pek çok tanımı mevcut ise de hukuk devletini kısaca kişi hak ve özgürlüklerini koruyarak kişilere hukuki güvenlik sağlayan, yönetimde keyfiliğin egemen

²Yabancı literatürde salgın hastalıkların üçüncü bir türü olarak "outbreak" kavramı kullanılmaktadır. Outbreak kavramı daha sınırlı bir bölgede gelişen salgın hastalıkları ifade etmek için kullanılan bir kavram olup; TDK sözlüğünde epidemik kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Konuya ilişkin bilgi için bkz Tuğba Aşkan, Ali Çayköylü, Birgül Özkan, "Psikiyatri Hemşireliği Bakış Açısıyla Salgın Hastalık Psikolojisi", *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, C.5, S.1, 2021, s.69.

³Epidemik Yunanca epi "üzerinde" ve demos "insanlar" kelimelerinin birleşiminden oluşmakta iken; pandemi kelimesi "tüm, bütün" anlamına gelen "pan" ve "insanlar" veya "nüfus" anlamına gelen "demos"un birleşiminden oluşmaktadır. Vikipedi, "Epidemik", (Erişim), [Epidemik - Vikipedi \(wikipedia.org\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Epidemik), 02 Haziran 2022.

⁴ Albert Camus, *Veba*, 39. bs, Can Sanat Yayınları, İstanbul, Nisan 2020, s. 45.

olmadığı ve devletin tüm organlarının hukuk kurallarıyla bağlı olduğu devlettir.⁵ Pek tabii burada bahsedilen hukuk kuralları evrensel hukuk kuralları olup; yönetenlerin keyfiliğinin egemen olduğu kurallar bütünü değildir. Evrensel hukuk ilkelerinin soyut bir kavram olması, tıpkı hukuk devleti gibi kesin bir tanımının olmamasından dolayı uygulamada evrensel hukuk kurallarının da kesin bir tanımla yapılamamakta ise de; birçok uluslararası sözleşme ile anayasada yer bulan ve insanlığın üzerinde uzlaştığı değerler bütünü mevcuttur. Kuvvetler ayrılığı, kanuni hakim güvencesi, masumiyet karinesi, yargı bağımsızlığı, hukuki güvenlik hakkı, yargı kararının gerekçeli olması gibi kurallar evrensel hukuk kurallarının bazılarıdır.⁶

Hukuk devleti olmanın ön koşullarından ilki o devletin faaliyetlerinin öngörülebilir ve belirlenebilir olmasıdır. Öngörülebilirlik ve belirlenebilirliğin ön koşulu ise kanuni idare ilkesi veya yasal yönetim ilkesidir. Kanuni idare ilkesi uyarınca idarenin tüm eylem ve işlemleri yasalara uygun olmalıdır. Bu koşul idarenin tüm eylem ve işlemlerinin geçerlilik şartıdır. İdarenin kanuniliği ilkesi anayasamız tarafından bizzat öngörülmüş ve anayasada kendine yer bulmuş bir düzenlemedir. Anayasamızın 123. maddesinin birinci fıkrasında "idare kuruluş ve görevleriyle ... kanunla düzenlenir." denilmektedir. Salgın hastalıklarla mücadele etmekle yükümlü bulunan bir iktidar anayasa ile kendisine verilen görevleri yerine getirebilmek için elbette ki birçok tedbir almak zorundadır. Hukuk devletinde yalnızca bu tedbirlerin gerekli olması yeterli olmayıp aynı zamanda temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran bu tedbirlerin hukuk aleminde sonuç doğurabilmesi için hukuka uygun da olması da gerekmektedir. Tüm hukuk kurallarının eşit düzeyde olmadığı ve birbirleriyle arasında hiyerarşik bir bağ bulunduğu düşünüldüğünde alınacak tedbirlerin aynı zamanda bu hiyerarşik yapıya da uygun olması gerekmektedir.⁷ Anayasamızın 11. maddesinde kanunların anayasaya aykırı olamayacağı açıkça ifade edilerek hiyerarşik yapıda ilk sıranın anayasaya ait olduğu vurgulanmıştır. O halde salgın hastalıklarla mücadele etmek isteyen Türk idaresinin alacağı tedbirlerin hukuka uygunluğu öncelikli olarak anayasaya uygunluğu ile doğru orantılı olacaktır.

Salgın hastalıklarla mücadele amacıyla alınacak tedbirlerin büyük bir kısmı Anayasa ile hüküm altına alınan temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ya da durdurması niteliğindedir.⁸ Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması kavramı ile durdurulması kavramı birbirinden tamamen farklıdır. Temel hak ve hürriyetlerin durdurulduğu durumlarda ilgili hak ve hürriyetin kullanılması dondurulmakta ve geçici süre ile o hakkın kullanılması mümkün olmamaktadır.⁹ Sınırlandırılma durumunda ise ilgili hakkın kullanılması durdurmadan farklı olarak tamamen dondurulmamakta; yalnızca bireye sağlanan hak ve özgürlüklerin kapsamı daraltılmaktadır.¹⁰ Durdurmanın sınırlandırmaya göre temel hak ve özgürlükler üzerinde daha ağır etkiye sahip olduğu açıktır. Bu durumun doğal sonucu olarak temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması olağanüstü dönemlerde söz konusu olmakta iken; temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının sınırlandırılması olağan dönemlerde söz konusu olmaktadır. Olağanüstü yönetim dönemlerinde de tıpkı olağan dönemlerde olduğu gibi, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması anayasanın güvence altına alınmış olup; olağanüstü dönemlerde de temel hakların devlet organları tarafından keyfi saldırılara maruz kalması

⁵ Füzuran İkinciogulları, "Hukuk Devleti", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1,1997, s. 28.

⁶ Ersan Şen, "24 Başlıkta Hukukun Evrensel İlke ve Esasları", (Erişim), <https://t24.com.tr/yazarlar/ersan-sen/24-baslikta-hukukun-evrensel-ilke-ve-esaslari.8679>, 17 Ağustos 2022.

⁷ Mehmet Güneş, "Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerinin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetiminde Maddi İçerik Kriteri", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 11,2020, s. 166.

⁸ Kemal Gözler, "Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu? ", (Erişim), <https://www.anayasa.gen.tr/korona.htm>, 18 Ağustos 2022.

⁹ Fazıl Sağlam, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 88.

¹⁰ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*,3.Bs., Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2019, s. 203-260.

önlenmek istenmiştir.¹¹ Olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması Anayasanın 13'üncü maddesinde hüküm altına alınmış iken; olağanüstü dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin durdurulması ise Anayasa'nın 15'inci maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle öncelikle idare tarafından salgın hastalıklar noktasında alınacak tedbirlerin temel hak ve hürriyeti sınırlandırdığı mı yoksa durdurduğu mu belirlenmelidir. Tabii ki her zaman idare tarafından uygulanan bir tedbirin temel hak ve hürriyeti sınırlandırdığı mı yoksa durdurduğu mu konusunda karar vermek hiç kolay değildir.¹² Bu hususa verilecek cevap ise idari tedbirleri almakla yetkili makamları ve uygulanacak mevzuat hükümlerini belirleyeceği gibi idarenin gerçekleştirmiş olduğu eylem ve işlemlerin hukuki geçerliliğini de belirleyebilecektir. Salgın hastalıklarla mücadele döneminde alınan tedbirlerin hukuka uygun olabilmesi için ilk şart yetkili makamlar tarafından alınmış olmasıdır.

2.1. Cumhurbaşkanlığı

Yürütme, yasama ve yargıdan farklı olarak Anayasa'da hem bir görev hem de bir yetki olarak tanımlanmış olup; bu görev ve yetkinin Cumhurbaşkanına ait olduğu yine Cumhurbaşkanının bu görev ve yetkiyi Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılacağı hüküm altına alınmıştır.¹³

Anayasa'nın 119. maddesinde göre tehlikeli salgın hastalık durumunda yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere "olağanüstü hâl yönetimi" ilan etme yetkisi Cumhurbaşkanlığı'na verilmiştir. Tehlikeli salgın hastalık sebebiyle olağanüstü hal ilan etme yetkisine sahip Cumhurbaşkanı salgın hastalığın önlenmesi için gerekli tüm konularda, Anayasa madde 13'te düzenlenen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabilecektir. Ancak bu durum cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırsız olduğu anlamında gelmemektedir. Olağanüstü hal dönemlerinde de yapılacak düzenlemeler de Anayasa madde 15 uyarınca ölçülülük ilkesine uygun olmalı, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal etmemeli ve çekirdek alana dokunmamalıdır. Cumhurbaşkanı tarafından olağanüstü hal ilan edilmemesi halinde ise; Anayasa'da temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile siyasi haklar ve ödevlerin Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemeyeceği açık olduğundan temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan idari tedbirlerin kararname ile alınması mümkün değildir.

Olağanüstü hal ilan etme yetkisine sahip olan cumhurbaşkanı aynı zamanda olağanüstü hal ilanına neden olan sebeplerin olağanüstü hal ilanını gerektirip gerektirmediği hususunda takdir yetkisine sahiptir. Bir başka deyişle tehlikeli salgın hastalık durumunda cumhurbaşkanı mutlaka olağanüstü hal ilan etmek zorunda değildir. Anayasamız salgın hastalık, savaş, sıkıyönetim vb. gibi olağanüstü hali gerektiren durumlarda olağanüstü halin ilan edilip edilmeyeceği noktasında cumhurbaşkanına takdir yetkisi tanımıştır.¹⁴ Olağanüstü halin ilan edilmemesi durumunda olağan dönemde yürürlükte bulunan mevzuat hükümleri uyarınca

¹¹Mehmet Değirmenci, "Türkiye'de Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulmasının Anayasal Çerçevesi", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, S.10, Nisan 2020, s. 69.

¹²"Bu tartışmaların en önemlilerinden biri de, sokağa çıkma yasağı kararlarının temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması mı yoksa durdurulması mı kabul edileceği noktasındadır. Bazılarına göre sokağa çıkma yasaklarının temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması niteliğinde idari kolluk tedbiri olup Anayasanın 13. maddesinde belirtilen koşullara uyulmak suretiyle bu tedbire başvurulması mümkün iken; bir başka görüşe göre ise sokağa çıkma yasağı kararı Anayasanın 15. maddesi kapsamında bireyin bazı temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulmasıdır. Kişilerin çalışma özgürlüğü, eğitim-öğretim özgürlüğü, yerleşme ve seyahat hürriyeti, ibadet özgürlüğü gibi birçok temel hak ve özgürlüğü kullanılamaz hale gelmektedir." Bkz.Emine ÇİN KARAGÖZ, "Özel Güvenlik Bölgesi ve Sokağa Çıkma Yasağı İlanının Hukuki Niteliği ve Uygulamadan Kaynaklı Sorunlar", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XX, Y. 2016, S.2, s.631-632.

¹³Yürütme yetkisi ve görevi başlıklı Anayasa madde 8 hükmü şu şekildedir: Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı (...) tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

¹⁴Salih Taşdoğan, "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.65(3), 2016, s. 953.

salgın hastalıklarla mücadele edilecektir. Covid-19 pandemi sürecinde ABD, Kanada, İspanya, Japonya gibi birçok ülkede yüksek ölüm oranları ve vaka sayıları nedeniyle olağanüstü hal ilan edilirken Türkiye’de cumhurbaşkanı tarafından olağanüstü hal ilan edilmemiştir.¹⁵ Bu süreçte ülkemizde basın ve yayın kuruluşlarında yer alan sokağa çıkma yasağı, yurtlarda 14 günlük zorunlu tecrit, şehirlerarası seyahat yasağı gibi yasaklar olağanüstü hal ilanı olarak nitelendirilmiş ise de; aslında Anayasanın 119. maddesi kapsamında ilan edilmiş bir olağanüstü hal bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin hiçbir döneminde salgın hastalıklar sebebiyle olağanüstü halin ilan edildiği bir dönem olmamıştır. Türkiye’de olağanüstü hal kararı daha çok artan terör eylemlerinin önlenmesi amacıyla alınmış olup nitekim en son 15 Temmuz 2016’daki darbe girişiminin ardından 21 Temmuz 2016’da kabul edilen 3 ay aralıklarla 7 kez uzatılan olağanüstü halde aynı amaca hizmet etmiştir.¹⁶

2.2. Sağlık Bakanlığı

Salgın hastalıklara ilişkin alınacak tedbirler noktasında özel kanun niteliğinde olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile salgın hastalıklarla mücadele hizmetinin yerine getirilmesi görevi Sağlık Bakanlığına verilmiş ayrıca özel idare ve belediyelere ve diğer yerel idarelere bırakılan hizmetlerin denetlenmesi noktasında Sağlık Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bu kapsamda; ülkemizde bulunan başkaca bir bakanlığın UHK kapsamında düzenlenen tedbirleri alma yetkisi bulunmamaktadır.

Koronavirüs salgınıyla birlikte salgın hastalıklarla mücadele de yetkili ve görevli makamların kimler olacağı hususu tartışılır bir hale gelmiştir. Salgın ile mücadele ettiğimiz dönemde sıkça uygulama alanı bulan İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile alınan yasaklar ve salgın hastalıkların önlenmesine ilişkin olarak valilere düzenleyici işlem tesis etme noktasında verilen tavsiye ve talimatlar yetki unsuru bakımından sakatlığa neden olmuştur. Yasal mevzuat uyarınca UHK ile hüküm altına alınan tedbirler hakkında İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile karar alınmasına imkan bulunmamaktadır. Uygulamada Genelgeler ile verilen talimatların İl İdaresi Kanunu kapsamında valilere verilen yetkilerin kullanılması ya da UHK’nın ilgili maddeleri kapsamında valilerce Umumi Hıfzıssıhha Meclislerinde ilgili kararların alınmasının sağlanmasına yönelik olduğu görülmektedir. İllerde vali ya da valiye vekaleten il sağlık müdürünün başkanlığında toplanan İl Hıfzıssıhha Kuruluna UHK’da sayılan diğer kişiler katılır.¹⁷ Kazalarda ise bu meclisler kaymakamın başkanlığında UHK m. 24’te sayılan kişilerin katılımıyla toplanır.¹⁸ Her ne kadar bu kurullar vali başkanlığında toplanmakta ise de valinin emir ve talimatıyla çalışmamaktadır. İçişleri Bakanının valiye emir vermesi merkezi hiyerarşi içerisinde mümkün ise de; valinin bu kurulu oluşturan kişilere emir ve talimat verme yetkisi yoktur. Zaten bu kurulların oluşturulmasındaki temel amaç salgınla mücadelede yerel koşulların, genel sağlık durumunun, vaka sayılarının ve bölgenin sosyal ve demografik yapılarını dikkate alarak merkezi idarelerden bağımsız siyasi ve bürokratik yapılardan uzak bir şekilde karar verecek organların oluşturulmasıdır.¹⁹ Durum bu şekilde iken İçişleri

¹⁵BBC News Türkçe, “Koronavirüs: ABD Başkanı ülkede OHAL ilan etti”, (Erişim), <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-51866661>, 13 Nisan 2022.

¹⁶BBC News Türkçe, “Türkiye’de olağanüstü hâllerin tarihi”, (Erişim), [Türkiye’de olağanüstü hâllerin tarihi - BBC News Türkçe](https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-51866661), 13 Nisan 2022.

¹⁷UHK m. 23: Her il merkezinde bir Genel Hıfzıssıhha Kurulu toplanır. Bu kurul yerel (o ilin) sağlık müdürü, çevre ve şehircilik mühendisi (müdürü) milli eğitim müdürü, varsa sahil sağlık merkezi tabibi, bir hükümet ve belediye tabibi ve hastane baştabibi ile garnizon ve kıt’a bulunan yerlerde en büyük askeri tabip ve serbest sanat icra eden bir tabip ve bir eczacıdan ve belediye başkanından oluşur. Kurul valinin veya valiye vekaleten il sağlık müdürünün başkanlığında toplanır. Valinin belirleyeceği bir kimse kurulun sekreterliğini yapar ve tutanakları düzenler.

¹⁸UHK m. 24: İlçelerde bu kurul kaymakamın başkanlığında Hükümet tabibi, mevcut ise bir Hükümet veterineri ve asker tabip, belediye tabibi ve mesleğini serbest olarak yapan ve kaymakam tarafından seçilen bir tabip ve serbest eczacı ile belediye başkanından oluşur.

¹⁹Çiğdem Sever, “COVID-19 Günlerinde İdare Hukuku: Salgınla Mücadelede Kolluk Yetkileri Üzerine Bir İnceleme”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 17, 2020, s. 222

Bakanlığınca valilere genelgede belirtilen esaslar doğrultusunda İl/İlçe Umumi Hıfzıssıhha Kurulları kararlarının alınmasının sağlanması noktasında talimat verilmesi açıkça hukuka aykırı olup; ilgili organların bağımsızlığını zedeler nitelikte olduğu gibi aynı zamanda kanunun yerel koşulların dikkate alınması noktasındaki yürürlüğe konuluş amacına da aykırılık teşkil etmektedir.

10.7.2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin “Bakanlıklar” başlıklı 6. Kısmınının 13. bölümünde Sağlık Bakanlığının görev ve yetkileri düzenlenmiş olup; Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü başlıklı 351. maddesinde bulaşıcı hastalıkları izleme ve bu hastalıklar hakkında sürveyans, inceleme, araştırma, değerlendirme ve gerekli önlemleri alma görev ve yetkisini Bakanlığın hizmet birimi olan bu Genel Müdürlüğe verilmiştir.²⁰ Söz konusu genel müdürlük bünyesinde ise Bulaşıcı Hastalıklar ve Erken Uyarı Dairesi Başkanlığı, Zoonotik ve Vektörel Hastalıklar Dairesi Başkanlığı, Tüberküloz Dairesi Başkanlığı ile Aşı İle Önlenebilir Hastalıklar ve Bağışıklama Dairesi Başkanlığı gibi salgın hastalıklarla mücadele kapsamında sürekli olarak görev alan farklı daireler oluşturulmuştur.²¹ 2018 yılında kabul edilen 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile birlikte Sağlık Bakanlığı teşkilatlarında birtakım değişiklikler yaşanmış olup; yaşanan bu değişiklikler ile birlikte koronavirüs döneminde Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulan “Bilim Kurulu’nun” da yasal dayanağı kalmamıştır. 663 Sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 2 Kasım 2011 tarihindeki Resmi Gazete’de yayımlanan “Sağlık politikaları Kurulu” başlıklı 6. maddesinde “...Bakanlığın görev alanı ile ilgili olarak bilimsel ve uzmanlık gerektiren konularda çalışma yapmak ve görüş bildirmek üzere danışma kurulları ve komisyonlar oluşturulabilir...” hükmü bulunmaktaydı.²¹ 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ve “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” kapsamında “Sağlık Politikaları Kuruluna” ilişkin 6. madde hükmü tamamen mülga edilmiştir.²² Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı bünyesinde özel uzmanlık gerektiren konularda çalışma yapmak ve görüş bildirmek üzere oluşturulacak danışma kurulları ve komisyonların yasal dayanakları kalmamıştır.

2.3. Vali

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nun “İl İdaresi” başlıklı 2’nci bölümünün “Valilerin hukuki durumları, görev ve yetkileri” başlıklı II. Kısmında yer alan 11’inci maddesinin C bendinde; il sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevleri arasında sayılmış ve yine valinin gerekli emir ve tedbirleri alabileceği hüküm altına alınmıştır.

Koronavirüs döneminde İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan genelgelerde İl İdaresi Kanun’u hükümlerine atıf yapılmakta ise de doktrinde bu husus birçok yazar tarafından kabul görmemektedir. DORU’ya göre İl İdaresi Kanunu illere ilişkin özel hükümler içermekte bu sebeple de ülke genelinde bir genelge ile yasaklama getirilmesine yasal dayanak oluşturamamakta; yine kamu esenliğinden kastedilen kamu güvenliği olup genel sağlık

²⁰ 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, (Erişim), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.1.pdf>.

²¹ Sağlık Bakanlığı, “Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Hizmet Birimleri ve Görevleri Hakkında Yönergesi”, m. 5, (Erişim), [Halk Sagligi Genel Mudurlugu Hizmet Birimleri ve Gorevleri Hakkinda Yonerge.pdf \(saglik.gov.tr\)](https://www.saglik.gov.tr/Halk_Sagligi_Genel_Mudurlugu_Hizmet_Birimleri_ve_Gorevleri_Hakkinda_Yonerge.pdf), 28 Ekim 2023.

²² 663 sayılı Sağlık Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin güncel hali için bkz. (Erişim), [Mevzuat Bilgi Sistemi](https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat/BilgiSistemi), 28 Ekim 2023.

kavramını karşılamamaktadır.²³ GÖZLER ise, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırıldığı her durumda dar yorum yapılacağı, madde metninde yer alan ve valinin ödevleri arasında yer alan kamu esenliğinin sağlanması için valinin gereken tedbirleri alabileceği ifadesinin Anayasa madde 13 hükmüne aykırı olarak temel hak ve hürriyetlerini sınırlandıran tedbirleri alabileceği şeklinde yorumlanamayacağına vurgu yapmıştır.²⁴ YAVUZDOĞAN ise, 5442 sayılı Kanun kapsamında yapılacak düzenleme ile valinin genel sağlığın korunması amacıyla verebileceği gerekli emir ve tedbirlerin ne olduğunun açıkça düzenlenmesi gerektiği, düzenlemenin bu haliyle hukuki belirlilik ve iyi yönetim ilkelerine aykırılık teşkil ettiğini savunmaktadır.²⁵

3. Salgın Hastalıklarla Mücadelede Alınacak İdari Tedbirlerin Yasal Dayanakları

3.1. Anayasa

Anayasalar temel hak ve hürriyetleri güvence altına alarak güçsüz durumda olan vatandaşları güçlü konumda olan devlete karşı korurken aynı zamanda iktidarın ve devlet organlarının da sınırlarını ortaya koyan yasal metinlerdir. Salgın hastalıklarla mücadele etmek isteyen idarenin alacağı tedbirlerin hukuka uygun olabilmesi için başvuracağı ilk kaynak normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan anayasa olmalıdır. Salgın hastalıklarla mücadele amacıyla alınacak tedbirlerin büyük bir kısmı Anayasada düzenlenen temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ya da durdurması niteliğindedir.²⁶ Temel hak ve özgürlüklerin olağan dönemlerde sınırlandırılması Anayasa'nın 13'üncü maddesinde hüküm altına alınmakta iken; olağanüstü dönemlerde durdurulması ise Anayasa'nın 15'inci maddesinde hüküm altına alınmıştır.

3.1.1. Olağanüstü Hal Dönemlerinde Uygulanacak Hükümler

1982 Anayasası kendisinden önce yürürlüğe giren anayasalardan farklı olarak salgın hastalık durumunu açıkça olağanüstü hal sebebi olarak saymış ayrıca salgın hastalığı temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında özel bir sınırlama sebebi olmaktan çıkarmıştır.

Birinci TBMM tarafından kabul edilen ve Türkiye Devletinin ilk anayasası olan 1921 Anayasası ise; savaş döneminde hazırlanan bir anayasa olması ve 23 maddeden oluşan çerçeve anayasa niteliğinde bulunması sebebiyle olağanüstü hale ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer vermemiştir.²⁷ 1924 Anayasasının 74/3. maddesinde ise olağanüstü halin hangi durumlarda ilan edileceği belirtilmemekle birlikte olağanüstü dönemlerde vatandaşların yükümlülüklerine ilişkin belirlemelerde bulunulmuştur.²⁸ 1961 Anayasasının 123. maddesinde de tıpkı kendisinden önceki 1924 Anayasasında olduğu gibi olağanüstü halin hangi durumlarda ilan edileceği açıkça ifade edilmemiş yalnızca bu dönemde vatandaşlar için konulabilecek yükümlülükler ile olağanüstü halin ilanı, yürütülmesi ve kaldırılmasının kanunla düzenleneceğine yer verilmiştir. Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun tezahür etmesi ve ayaklanma gibi sebepler ise yürürlükteki 1982 Anayasasından farklı olarak sıkıyönetim başlığı altında toplanmıştır.

“Olağanüstü Hal” ülkenin genelinde ya da bir bölümünde ortaya çıkan kriz durumlarını yönetmek amacıyla Anayasa'da öngörülen bir sistem olup; 1982 Anayasası'nın 119.

²³ “Seyit Rasim Doru, “Covid-19 (Koronavirüs) Salgını Sürecinde Yapılan İdari Muamelelerin Hukuka Uygunluğu ve İdarenin Sorumluluğu”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, S. 78(2), s. 778.”

²⁴ “Kemal Gözler, “Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu? (2)”, (Erişim), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>, 12 Ağustos 2022.”

²⁵ “Seçkin Yavuzdoğan, “Tehlikeli Salgın Hastalıklar Sebebiyle Alınan Sokağa Çıkma Yasağı Kararları Üzerine Birkaç Not”, *Adalet Dergisi*, S. 64, s. 135.”

²⁶ Gözler, “Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu?.”

²⁷ 1921 Anayasası, K.T.: 20.01.1921 ,(Erişim), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>, 12 Nisan 2022.”

²⁸ 1924 Anayasası, K.T.: 20.04.1924.,(Erişim), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, 17 Ağustos 2022.

maddesinin 1. fıkrasında hangi durumlarda OHAL ilan edileceği açıkça düzenlenmiştir. Anayasa'nın 119. maddesine göre OHAL kararı alınabilecek haller iki grup halinde incelenebilir. Birinci grup; salgın hastalıklar, tabii afet veya ağır ekonomik bunalım halleri iken; ikinci grup ise savaş, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi ile şiddet olaylarının yaygınlaşarak kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasıdır. 1982 Anayasası salgın hastalık durumunda ve sayılan diğer durumlarda olağanüstü hal ilanına cumhurbaşkanına yetkili kılınmıştır.²⁹ Olağanüstü hal ilan etmeye yetkili olan Cumhurbaşkanı yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.³⁰ Cumhurbaşkanı tarafından verilen olağanüstü halin ilanına dair karar, verildiği gün R.G' de yayımlanarak Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur.³¹ Olağanüstü hal ilanının R.G' de yayımlandığı tarihte Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır ve Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.³² Olağanüstü hal süresinin dolmasını müteakip eğer Cumhurbaşkanı talepte bulunur ise Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde ise bu dört aylık süre aranmaz.³³ Salgın hastalıklarla mücadelede OHAL ilan edilmeden de pek tabii mücadele mümkün ise de; bu durum idareye çok sınırlı ve idare açısından katı hukuk kurallarıyla çevrili bir alanda mücadele yetkisi vermektedir. Nitekim salgın hastalıklarla mücadele amacıyla alınan her tedbir Anayasa ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması anlamına gelmektedir.³⁴ Olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetler Anayasamızın 13'üncü maddesinde öngörülen sisteme göre sınırlandırılabilir iken; OHAL dönemlerinde ise temel hak ve hürriyetler Anayasamızın 15'inci maddesinin öngördüğü sisteme göre sınırlandırılacaktır. Bu durumun farkı ise olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetler yüksek düzeyde bir anayasal korumadan faydalanırken, OHAL dönemlerinde ise düşük düzeyde bir korumadan faydalanmasıdır. Zira; Anayasanın 15'inci maddesinde olağanüstü hallerde temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceği öngörüldüğü gibi yine Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabileceği açıkça düzenlenmiştir. Bu şekli ile olağanüstü dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasında anayasada belirtilen güvenceler geçerliliğini kaybetmektedir. OHAL ilanı noktasında takdir yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanının bu yetkisini kullanıp kullanmaması yerindelik sorunu iken; bu yetkisini kullanmayan Cumhurbaşkanının aldığı tedbirlerin Anayasanın 13'üncü maddesindeki şartlara uygun olması hukukilik sorunudur.

Olağanüstü hal ilan edilmesi durumunda idarenin sınırsız bir yetkiye sahip olması hukuk devleti anlayışına aykırılık oluşturacaktır. Nitekim Anayasamız da bu şekilde dizayn edilmiş olup; olağanüstü hal dönemlerinde iktidarın sahip olduğu bu geniş yetkinin çerçevesini çizmiştir. Anayasanın 15'inci maddesi bu sınırın çerçevesini çizmiştir. 15'inci madde olağanüstü hal dönemlerinde temel hak ve hürriyetlerin kısmen veya tamamen durdurulabileceğini veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabileceği öngörmüş ise de; bu durumu 3 şarta bağlamıştır.

²⁹ 1982 Anayasası m. 119/1

³⁰ 1982 Anayasası m. 119/2

³¹ 1982 Anayasası m. 119/3

³² 1982 Anayasası m. 119/4

³³ 1982 Anayasası m. 119/5

³⁴ Örneğin sokağa çıkma yasağı ve yurtlarda 14 günlük zorunlu tecrit “kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı”nı (m.19), şehirlerarası seyahat yasağı “yerleşme ve seyahat hürriyeti”ni (m.23), camilerde namaz kılma yasağı “ibadet hürriyeti”ni (m.24), iş yerlerinin kapatılması “mülkiyet hakkı”nı (m.35) ve “çalışma ve sözleşme hürriyeti”ni (m.48), icra takiplerinin ertelenmesi “hak arama hürriyeti”ni (m.36), işçi çıkarma yasağı “sözleşme hürriyeti”ni (m.48), getirilebilecek zorunlu aşı uygulaması “Kişinin dokunulmazlığı”nı (m. 17) sınırlandırmaktadır. Gözler, “Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu?”.

3.1.1.1. Ölçülülük İlkesi

Ölçülülük ilkesi temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını düzenleyen Anayasanın 13'üncü maddesi ile olağanüstü dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin durdurulmasını düzenleyen Anayasa'nın 15'inci maddesinin ortak kriteridir. Bu şekli ile idarenin temel hak ve hürriyeti sınırlandırabilmesi ya da durdurulabilmesi için ölçülülük ilkesine uygun davranması gerekmektedir.

Ölçülülük ilkesi, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının sınırlandırılması ya da durdurulması durumunda idare tarafından başvuru aracının amacı gerçekleştirmeye elverişli ve bunun için zorunlu olması ile araçla amacın ölçülü olmasını ifade eder.³⁵ Bu şekli ile idarece temel hak ve hürriyetin durdurulmasında başvuru tedbir, olağanüstü durumun yarattığı tehdit veya tehlikeyi ortadan kaldırmak için elverişli ve bu amacın gerçekleşmesi için gerekli olmalıdır. Ayrıca ulaşılmak istenen kamu yararı ile temel hak ve özgürlüğünün sınırlandırılan ya da durdurulan birey üzerindeki olumsuz etkisi arasında orantısızlık bulunmamalıdır.³⁶

Olağanüstü hal döneminde salgın hastalıklarla mücadele kapsamında alınan tedbirin süresi, kapsamı ve ağırlığı, ölçülülük kriteri açısından önem arz eden diğer bir husustur. Salgınla mücadele eden idarenin almış olduğu tedbirin ve bu tedbirin temel hak ve hürriyetler üzerindeki etkisinin süresi arttıkça bireyin üzerindeki külfet de ağırlaşabileceği gibi yine alınan tedbirin süresi kısa olmakla birlikte kapsamı veya ağırlığı itibarıyla temel hak ve özgürlüklere önemli ölçüde müdahale oluşturabilecektir. Böylece tedbirin ağırlığı, süresinden bağımsız olarak bireyin aşırı bir külfet altına girmesine neden olur.

3.1.1.2. Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülüklerin İhlal Edilmemesi Şartı

Anayasanın 15'inci maddesinin 1'inci fıkrası, olağanüstü hallerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilmesini milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesi şartına bağlamıştır. Bu kapsamda tartışılması gereken ilk husus milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin kapsamının ne olduğudur. Bu kapsama öncelikle milletlerarası hukukun genel ilkeleri daha sonra ise Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerden doğan yükümlülükler girmektedir.³⁷ Milletlerarası hukukun genel ilkelerinin ise üzerinde uzlaşılan ortak bir tanıımı tam olarak yapılmamakla birlikte kısaca bu ilkeler; iyi niyet ve hakların kullanılmasına ilişkili ilkeler, sorumluluğa ilişkin ilkeler, yargılama usulüne ilişkin ilkeler, hakkaniyet (ve ilgili meseleler) ile uluslararası hukuk alanında ortaya çıkmış ilkelere ilişkin uygulamalar gündeme alınarak ortaya çıkan ilkeler şeklinde tasnif edilmektedir.³⁸

Bu kapsamda olağanüstü hal döneminde yapılan düzenlemeler, önce milletlerarası hukukun genel ilkelerine, daha sonra ise Türkiye'nin imzaladığı sözleşmelere uygun olmalıdır.³⁹ Türkiye'nin taraf olduğu ve olağanüstü hal döneminde idarenin yetkilerinin sınırını çizen en önemli uluslararası sözleşmelerde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)⁴⁰ ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesidir.(MSHUS)⁴¹

³⁵ AYM, 10.1.1991 tarihli ve E:1990/25 , K:1991/1 sayılı kararı.

³⁶ Aydın Yavuz ve diğerleri , AYM, B. No: 2016/22169, T. 20.6.2017, s. 187-242; Yağmur Erşan, AYM, B. No: 2018/36451, T. 27.10.2021, s. 22-30., AYM, 26.12.2013 tarihli ve E:2013/57, K.:2013/162 sayılı kararı.

³⁷ Bakır Çağlar, *Anayasa Bilimi*, BFS Yayınları, İstanbul, 1989, s. 163.

³⁸ Mehmet Emin Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul Şubat 2018, s. 205 vd.

³⁹ Kemal Gözler, "Olağanüstü Hal Rejimlerinde Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sistemi ve Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Hukukî Rejimi", *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 47, S. 4, Ağustos 1990, s. 570-571.

⁴⁰ Avrupa Konseyi üyelerinin üzerinde anlaştıkları bir metinden oluşan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imza edilmiş, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 18 Mayıs 1954 tarihinde Türkiye tarafından onaylanmıştır. Bkz. Resmi Gazete, 19.3.1954 – 8662.

⁴¹ Birleşmiş Milletler Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi, BM Genel Kurulunun 2200 A (XXI) sayılı karar uyarınca 16 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmış olup; ülkemiz, Sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Bkz., TBMM, "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun

3.1.1.3. Çekirdek Alana Dokunma Yasağı

1982 Anayasasının 15'inci maddesinin 2'inci fıkrasında gerekse de Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 15'inci maddesi ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (MSHUS) 4'inci maddesinde, olağanüstü dönemlerde dahi idarenin müdahale edemeyeceği çekirdek alan olarak nitelendirilecek bir takım çok önemli temel hak ve özgürlüklere yer verilmiştir. Anayasamıza ve taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelere göre olağanüstü hallerde bu haklara dokunulamayacağı gibi bu hakların sınırlandırılması dahi mümkün değildir.

Anayasamıza göre dokunulmaz olan bu hakları 4 grup halinde incelemek mümkün olup, bunlar: savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler haricinde, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaması; kimsenin din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması ve bunlardan dolayı suçlanamaması; suç ve cezaların geçmişe yürütülemezliği ile suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimsenin suçlu sayılamamasıdır.⁴² Sert çekirdek haklara ilişkin bu düzenleme AİHS'nin 15'inci maddesi ve MSHUS'nin 4'üncü maddesinde düzenlenen sert çekirdek haklar ile büyük ölçüde benzeşmektedir.

3.1.2. Olağan Dönemlerde Uygulanacak Hükümler

Anayasamız olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlere olağanüstü dönemlere kıyasla daha yüksek düzeyde bir koruma sağlamaktadır. Bu şekliyle bazı yazarlar tarafından 1982 Anayasası'nın, olağan dönem ve olağanüstü dönem olmak üzere iki ayrı anayasayı bünyesinde barındırdığı savunulmaktadır.⁴³

Türkiye'de olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması sistemi Anayasamızın 13. maddesinde düzenlenmiş olup; "Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması" başlığını taşıyan 13. madde şöyledir: "*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*" şeklindedir.

3.1.2.1 Hakkın Özüne Dokunmama

AYM kararlarında çağdaş demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimler olduğu vurgulandıktan sonra temel hak ve özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlayan veya kullanılamaz hale getiren sınırlamaların hakkın özüne dokunduğu vurgulanmıştır.⁴⁴

1961 Anayasası'yla ilk kez Türk Anayasa literatüründe temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olarak kullanılmaya başlanan hakkın özü kavramı temel hak ve özgürlüklerin

Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589)", Erişim, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>, 31 Ocak 2023.

⁴² AİHS'nin 15. maddesinin 2. fıkrasında olağanüstü hallerde dahi meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında yaşam hakkını düzenleyen 2. maddeye, işkence yasağını düzenleyen 3. ve kölelik ve zorla çalıştırma yasağını düzenleyen 4. maddenin kölelik yasağına ilişkin 1. fıkrası ile kanunsuz cezanın olmayacağını ilişkin 7. maddeye aykırı tedbirler alınmayacağı düzenlenmiştir. Bkz. Resmi Gazete, T. 19.3.1954 , S. 8662 (Erişim), [8662.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr), T.31 Ocak 2023; Yine MSHUS'nin 4. maddesinde ise olağanüstü dönemlerde dahi Sözleşme'nin yaşam hakkını düzenleyen 6. maddesine , işkence yasağını düzenleyen 7. maddesine, kimsenin köle ve kul olamayacağına ilişkin 8. maddesine (1. ve 2. fıkralar), hiç kimsenin, sırf bir akitten doğan yükümlülüğünü yerine getiremediği gerekçesiyle hapsedilemeyeceğine ilişkin 11. maddesine , kanunsuz suç ve ceza olamayacağına ilişkin 15. maddesine, herkesin, kanun önünde kişi olarak tanınma hakkına sahip olduğunu düzenleyen 16. maddesine ve düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin 18. maddelerine aykırılık getirilemez. Bkz. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, (Erişim), [Microsoft Word - MSHS.docx \(bilgi.edu.tr\)](https://www.microsoft.com/word/mshs.docx), T. 31 Ocak 2023.

⁴³Gözler,Olağanüstü Hal Rejimlerinde Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sistemi ve Olağanüstü Hal Kanun Hükümünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, s. 589.

⁴⁴ AYM, 10.04.2003 tarihli ve E: 2002/112, K: 2003/33 sayılı kararı.

sınırlanmasının sınırını oluşturur.⁴⁵ Her ne kadar hakkın özü kavramı Anayasamızda kullanılmakta ve birçok yargı kararında bu kavrama atıf yapılmakta ise de; üzerinde uzlaşılan ortak bir tanımı bulunmamaktadır.

AYM, bir hak ve hürriyetin amacına uygun olarak kullanılmasını önemli ölçüde zorlaştıran yahut onu kullanılmaz hale getiren şartların varlığı halinde ilgili temel hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olunacağı kabul etmiştir.⁴⁶

3.1.2.2 Anayasanın İlgili Maddesinde Belirtilen Sebebe Bağlı Olarak Sınırlama

Olağan dönemde tehlikeli salgın hastalıklar ile mücadele kapsamında idare tarafından alınan tedbirlerin hukuka uygun olarak kabul edilebilmesi için; tedbirin müdahale oluşturduğu açık olan temel hak ve özgürlüğe ilişkin anayasanın ilgili maddesinde genel sağlık gerekçesinin sınırlama sebebi olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

İdare tarafından koronavirüs döneminde olağanüstü hal ilanında bulunmadan temel hak ve hürriyetleri sınırlandıran birçok tedbir alınmış ise de; olağan dönemde alınan bu tedbirlerin hukuka uygun olarak kabul edilebilmesi için bu tedbirlerin sınırladığı haklar olan “*Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığını*” düzenleyen anayasamızın 17. maddesinde, “*Kişi hürriyeti ve güvenliğini*” düzenleyen 19. maddesinde, “*Yerleşme ve seyahat hürriyetini*” düzenleyen 23. maddesinde, “*ibadet özgürlüğünü*” düzenleyen 24/2. maddesinde, “*Mülkiyet hakkını*” düzenleyen 35. maddesine, “*Çalışma ve sözleşme hürriyetini*” düzenleyen 48. maddelerinde “genel sağlık” sebebinin bir sınırlama sebebi olarak ilgili maddelerde yer alması gerekirdi. Oysa yalnızca “*özel hayatın gizliliğini*” düzenleyen anayasamızın 20. maddesinde, “*konut dokunulmazlığını*” düzenleyen 21. maddesinde, “*haberleşme hürriyetini*” düzenleyen 22. maddesinde, “*dernek kurma hürriyetini*” düzenleyen 33. maddesinde, “*sendika kurma hakkını*” düzenleyen 51. maddesine “genel sağlık” bir sınırlama sebebi olarak düzenlenmiştir. Bu şekli ile olağan dönemlerde idarece alınacak tedbirlerin hukuka uygun olabilmesi için, diğer şartları da sağlaması koşuluyla, alınan tedbirler yalnızca bu beş temel hak ve hürriyet ile temas etmelidir. Yani bir başka deyişle salgın döneminde idarece alınan tedbirler özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti, dernek kurma hürriyeti ve sendika kurma hakkı dışındaki başkaca bir temel hak ve hürriyeti ihlal etmesi halinde hukuka aykırı kabul edilecektir. Söz konusu hukuka aykırılık mevcut anayasamızdaki 2001 değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Zira; 13. madde, 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” ile değiştirilmiş olup; söz konusu değişiklik öncesinde genel sağlık temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında bir genel sınırlama sebebiydi.⁴⁷ Yani genel sağlık da dahil olmak üzere Anayasa’da yazılı olan birtakım sebeplere dayanılarak, temel hak ve özgürlüğe ilişkin ilgili madde de bu gerekçeler yer almasa dahi, tüm temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması mümkündür.⁴⁸ Bu şekli ile 2001 değişikliği öncesi sınırlandırma sebeplerini tüm haklar için geçerli olan genel sınırlandırma sebepleri ile özel sınırlandırma sebepleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ancak yapılan anayasa değişikliği sonrasında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Bu şekli ile 2001 değişikliği sonrasında salgın hastalık döneminde dahi genel

⁴⁵ Halil İbrahim Kılıç. “Temel hak ve özgürlüklerde sınırlamanın sınırı ve hakkın özü.” Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 104..

⁴⁶ AYM, 8.4.1963 tarihli, E: 1963/16, K: 1963/83 sayılı ilamı..

⁴⁷ Resmî Gazete, T. 17 Ekim 2001, S. 24556 (Mükerrer)”, (Erişim), [T \(resmigazete.gov.tr\)](http://resmigazete.gov.tr), 30 Ocak 2023.

⁴⁸ 2001 değişikliği öncesi Anayasasının 13. maddesi şu şekildedir:

(1)Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğinin, Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasasının ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasasının sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

(2)Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörülükleri amaç dışında kullanılamaz.

(3)Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.

sağlık sebebine dayanılarak birçok temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması olağan dönemlerde mümkün olmamaktadır. Doktrinde bazı yazarlar, salgın döneminde alınan idari tedbirlerin hukuka uygun olabilmesi için Anayasa'nın sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması başlıklı 56'ncı maddesine, temel hak ve hürriyetlerin salgın hastalıkların önlenmesi amacıyla sınırlandırılabilceği hususunda bir hüküm eklenmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴⁹

Anayasada düzenlenen temel hak ve özgürlüklere ilişkin çoğu madde de sınırlama nedeni olarak ""tehlikeli salgın hastalıklar ile mücadele ve/veya genel sağlığı koruma" sebebinin belirtilmemiş olduğu dikkate alındığında koronavirüs döneminde alınan seyahat hürriyetini ihlal eden sokağa çıkma yasağı, karantina ve zorunlu tecrit uygulamaları; mülkiyet hakkı ile çalışma ve sözleşme hürriyetini ihlal eden restoran, lokanta, pastane, kafe, kafeterya, kuaför, berber gibi işyerlerinin kapatılması yine sözleşme hürriyetini ihlal eden işçi çıkarma yasakları açıkça hukuka aykırıdır. Temel hak ve hürriyetleri ihlal eden bu tedbirlerin olağan dönemde salgın hastalıklarla mücadele amacıyla alınabilmesi için Anayasanın temel hak ve hürriyetleri düzenleyen ilgili maddelerinde sınırlama sebebi olarak açıkça yer alması gerekirdi.

3.1.2.3 Anayasanın Sözüne ve Ruhuna Aykırı Olmama

Olağan dönemde salgın hastalıklarla mücadele kapsamında idarenin alacağı tedbirin temel hak ve hürriyetleri ihlal etmesi muhtemeldir. Bu durumda idarece alınan tedbirin hukuka uygun olarak kabul edilebilmesi için diğer şartlara ek olarak hem anayasanın sözüne hem de ruhuna uygun olması şartı da aranmaktadır. Sınırlandırmanın anayasanın sözüne uygun olması ile ifade edilmek istenen, anayasanın lafzının yine kullanılan kelimeler ve dilbilgisi kuralları dikkate alındığında varılan anlamına uygun olmasıdır.⁵⁰ Anayasanın ruhu kavramını ise anayasanın bütününe göz önünde bulundurularak anayasadan çıkan temel anlam yani anayasanın özü olarak tanımlamak mümkündür.⁵¹ Bu durum anayasanın bütünlüğü ilkesinin doğal bir sonucudur. Anayasanın bütünlüğü ilkesi anayasa normlarının birbiriyle uyumlu biçimde olmasını gerektirir. Bir başka deyişle, temel hak ve özgürlükler sınırlandırılırken yalnızca sınırlandırılacak temel hak ve özgürlüğü düzenleyen maddenin ruhu değil; bir bütün olarak Anayasa dikkate alınmalıdır.⁵²

3.1.2.4 Kanun ile Sınırlandırılabilme

Anayasa'nın 13'üncü maddesi olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlandırılabilceği düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasında kanunilik ilkesinin üç temel unsuru barındırdığı, bunlardan ilki idarenin özgürlüklere müdahale niteliğindeki eyleminin kanuni bir düzenlemeye dayanması gerektiği; ikincisi idarenin eyleminin dayanağını teşkil eden düzenlemelere bireylerin ulaşılabilir olması iken son olarak söz konusu düzenlemenin muhatabı olan bireyler açısından yeterli açıklıkta anlaşılır olmasıdır.⁵³ AİHM kararlarından hareketle AYM'de kanunla sınırlamanın, sınırlamanın erişilebilirliğini, öngörülebilirliğini ve kesinliğini içerdiğini vurguladıktan sonra bu durumun idarenin keyfi davranışlarını engellediği gibi bireylerin sahip olduğu hakları bilmesine de yardımcı olarak hukuki güvenliği teminat altına alındığı vurgulamaktadır.⁵⁴

İçinden geçtiğimiz salgın dönemlerinde en çok tartışılan konuların başında alınan tedbirlerin kanuni dayanağının olmaması gelmektedir. Koronavirüs salgını döneminde alınan sokağa çıkma yasağı, maske takma zorunluluğu, belirli ürünlerin satışının yasaklanması gibi tedbirlerin çoğu genelge ile düzenlenmiş olup; alınan tedbirlerin büyük bir kısmının kanuni

⁴⁹ Tolga Şirin, "Tehlikeli Salgın Hastalıklarla Anayasal Mücadeleye Giriş", *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 17, 2020, s. 132.

⁵⁰ Buket Abanoz, *Kamusal Alanda Kameralı Gözetlemenin Suçun Önlenmesindeki Etkisi ve Elde Edilen Delillerin Hukuka Uygunluğu Sorunu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 100.

⁵¹ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 18.bs., Yetkin, Yayınevi, Ankara, 2018, s.116.

⁵² Yavuz Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005, s. 62-63.

⁵³ AİHM, Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık, ss.86-88

⁵⁴ Ahmet Temiz Başvurusu, AYM, 2013/1822, 20.05.2015, s. 38.

dayanağı bulunmamaktadır. Bununla birlikte idarece alınan tedbirlerin ulaşılabilirliği açısından da büyük sorunlar yaşanmış olup; bu süreçte alınan ve temel hak ve özgürlüklere önemli ölçüde müdahale eden kararların büyük çoğunluğu il valiliklerine hitaben yazılan ve İçişleri Bakanlığının web sitesinde yayınlanan genelgeler ile İl veya İlçe Umumî Hıfzıssıhha Kurulu kararlarıyla alınmıştır.⁵⁵ Genelgeler ile alınan bu tedbirlerin belirliliği yönünden de büyük sorunlar yaşanmış; yayınlanan genelgelerin vatandaşlar ve ilgililer tarafından anlaşılabilmesi sebebiyle birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Öyle ki tam kapanma döneminde marketlerde zorunlu temel ihtiyaçlar dışındaki ürünlerin satışının yasaklanmasına ilişkin genelgenin ardından bazı marketlerde hijyenik ped, tampon gibi ürünler kozmetik ürünler olarak yorumlanmış ve satış yasaklanmıştır.⁵⁶ Bu durumun özellikle kadınlar tarafından büyük tepki ile karşılanması ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında gündem olması üzerine İçişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından pedlerin hijyenik madde kategorisinde bulunduğu ifade edilerek böyle bir yasağın söz konusu olmadığı belirtilmiştir.⁵⁷ Yine genelgede satışına izin verilen temel gıda maddesinin kapsamına hangi ürünlerin girdiğine dair bir açıklama yapılmamış olması ve buna ilişkin kanun, mevzuat ve diğer düzenlemelerde net bir tanımın bulunmaması sebebiyle sosyal medyada sigara satışının da yasak olabileceği iddiaları üzerine yetkililer tarafından, genelgede sigara satışına yönelik herhangi bir yasaklama olmadığını beyan etmiştir.⁵⁸

Kanunların genel ve önceden bilinebilir olması sebebiyle hürriyetleri koruyucu bir görevinin bulunması ve Anayasamızın temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceği kuralına yer vermesine karşın koronavirüs döneminde bu yasakların kanunla değil genelgeyle konulması hak arama hürriyeti, hukukî belirlilik ve hukukî güvenlik ilkeleri bakımından önemli sorunlar yaratmıştır.

3.1.2.5 Laik Cumhuriyetin ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere Aykırı Olmama

Olağan dönemlerde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin “demokratik toplum düzenine aykırı olmama” kriterine 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile ‘laik cumhuriyetin gereklere aykırı olmama’ kriteri de eklemiştir.

AYM tarafından temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran yasaların 13. maddede öngörülen ölçütlere uygunluğu bakımından yapılan incelemelerde laik cumhuriyetin gereklere uygunluk neredeyse hiç belirtilmemiş ya da çok az belirtilmiştir.⁵⁹ Yine doktrinde de laik cumhuriyetin gereklere ölçütünün hürriyetlerin sınırlandırılmasında nasıl uygulanacağına ilişkin fikir birlikteliği bulunmamaktadır. İlk görüşe göre laik cumhuriyet kriteri ölçütünün temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında ancak din ve ibadet

⁵⁵ 15 Mart 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın web sitesinde yayınlanan “81 İl Valiliğine Koronavirüs Tedbirleri Konulu Ek Genelge Gönderildi” başlıklı duyuruda Koronavirüs (Kovid-19) salgınından vatandaşları korumak ve salgının yayılmasını engellemek için Sağlık Bakanlığı ile yapılan değerlendirilmelerde; Umuma Açık İstirahat ve Eğlence Yerleri olarak faaliyet yürüten ve vatandaşların çok yakın bir mesafede bir arada bulunarak hastalığın bulaşma riskini artıracak, bu nedenle pavyon, diskotek, bar, gece kulüplerinin 16 Mart saat 10:00 itibarıyla geçici süreliğine faaliyetleri durdurulacağı belirtildikten sonra ayrıca, söz konusu tedbirlere ilişkin vali/kaymakamlar tarafından il/ilçe belediyeleri ile işbirliği içinde ilgi Kanun hükümleri çerçevesinde gerekli tedbirlerin ivedilikle alınması konusunda talimat verilmiştir. İlgili duyuru için bkz., İçişleri Bakanlığı, “81 İl Valiliğine Koronavirüs Tedbirleri Konulu Ek Genelge Gönderildi”, (Erişim), <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-coronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderdi>, 03 Şubat 2023.

⁵⁶ İlgili genelge için bkz. İçişleri Bakanlığı, “81 İl Valiliğine Market Tedbirleri Genelgesi Gönderildi” (Erişim), <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-market-tedbirleri-genelgesi-gonderildi>, 03 Şubat 2022.

⁵⁷ Söz konusu haber için bkz., NTV, “İçişleri Bakanlığı yetkilileri: Ped hijyenik madde kategorisinde, satış yasağı yok”, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/icisleri-bakanligi-yetkilileri-ped-hijyenik-madde-kategorisinde-satis-yasagi-yok,6IZBOsYMjkiZdQd--xloEA>, 03 Şubat 2023.

⁵⁸ Konuya ilişkin haber için bkz., BBC News Türkçe, “İçişleri Bakanlığı market genelgesi: Hangi ürünlerin satışa yasak, pazarlarla ilgili yeni düzenlemeler neler?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56978253>, 03 Şubat 2023

⁵⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 366.

özgürlüğüne yapılacak müdahaleler bakımından bir sınırlandırma kriteri olarak uygulanabileceği savunulmakta iken;⁶⁰ ikinci görüşe göre ise laik cumhuriyetin gerekleri kriteri, idare tarafından bir toplumu belirli bir inancı kabul etme ya da bu inanca uygun davranma şeklinde zorlayacak ya da devletin dinler karşısında tarafsızlığını ortadan kaldıracak nitelikte kanunların çıkarılmasını önleyeceği savunulmaktadır.⁶¹ Türkiye’de salgın hastalık döneminde idare tarafından getirilen kısıtlamaların laik cumhuriyetin gereklerine aykırı olacak şekilde alındığına ilişkin somut bir örnek bulunmamakla birlikte basında camilerin ilaçlanmasına karşın cemevi ve kiliselerin dezenfekte edilmediğine ilişkin iddialar da bulunmuş ise de; devlet görevlileri bu iddiaların gerçeği yansıtmadıklarını beyan etmişlerdir.⁶²

Yüksek mahkeme kararlarında demokratik hukuk devletlerinin kanuni düzenlemelerde bireyi öne çıkararak bir yaklaşım sergilemesi gerektiği vurgulanmış olup; ayrıca amaç ne olursa olsun demokratik hukuk devletlerinde kısıtlamaların bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır.⁶³ Bu kapsamda Türkiye’de koronavirus döneminde alınan birçok tedbirin kanunilik, hukuki belirlilik ve güvenlik ilkelerinin ihlali niteliğinde olduğu açıktır.

3.1.2.6 Ölçülülük İlkesine Uygun Olma

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını düzenleyen Anayasanın 13’üncü maddesi ile olağanüstü dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin durdurulmasını düzenleyen Anayasa’nın 15’inci maddesi açısından ortak ölçüt olan “ölçülülük ilkesidir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ve durdurulması açısından ölçülük ilkesi bağlamında farklılık arz eden bir durum bulunmamaktadır.

3.2. Diğer Kanuni Düzenlemeler

Salgın hastalıklarla mücadelede OHAL ilan edilmeden de pek tabii mücadele mümkün ise de; bu durum idareye çok sınırlı ve katı hukuk kurallarıyla çevrili bir alanda mücadele yetkisi vermektedir. Ülkemizde salgın hastalıklarla mücadele kapsamında olağan dönemlerde idarece alınan tedbirlerin dayanağı olarak gösterilen pek çok farklı kanun ve düzenleyici işlem bulunmakta olup; bunlardan en önemlileri 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu’dur.

3.2.1. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Salgın hastalıklarla mücadele kapsamında en önemli düzenleme “Salgın Hastalıkların Anayasası” olarak nitelendirilebileceğimiz özel kanun niteliğindeki 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’dur. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun (UHK) 1. maddesinde ülkenin sağlık koşullarını düzeltmek ve ulusun sağlığına zarar veren tüm hastalıklarla mücadele etmek ve gelecek neslin sağlıklı olarak yetişmesini temin ve halkın sağlık yardımlarından yararlanmasını sağlamayı genel bir devlet hizmeti olarak kabul etmiştir.⁶⁴ UHK’nun 2. maddesinde de kamu hizmeti olarak kabul edilen salgın hastalıklarla mücadele hizmetinin yerine getirilmesi görevi Sağlık Bakanlığına verilmiş; yine özel idare ve belediyelere ve diğer yerel idarelere bırakılan hizmetlerin denetlenmesi noktasında da Sağlık Bakanlığı görevlendirilmiştir.⁶⁵

⁶⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.364-365

⁶¹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 23. bs., Beta, İstanbul, 2019, s. 240.

⁶² Konuya ilişkin haber için bkz., Memurlar.net, “Cemevi ve kiliselerin dezenfekte edilmediği' iddiası”, (Erişim), <https://www.memurlar.net/haber/892252/cemevi-ve-kiliselerin-dezenfekte-edilmediği-iddiasi.html>, 04 Şubat 2023.

⁶³ Danıştay 6. Daire, 18.10.2011 tarihli ve 2009/10109 E., 2011/3784 K. sayılı kararı.

⁶⁴ İbrahim Pınar, *Günümüz Türkçesiyle Yazımı Güncelleştirilmiş Umumi Hıfzıssıhha Kanunu & İlgili Diğer Düzenlemeler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 3.

⁶⁵ Sıhhi teşkilat (Sağlık Örgütü) başlıklı birinci bapın (bölümün) “Dördüncü Fasıl: Vilayet Hususi İdareleri ve Belediyeler (İl Özel İdareleri ve Belediyeler) başlıklı 4. faslında (kısmında) 19. ve 20. maddelerinde bulaşıcı hastalıklarla mücadele işlerine yardımcı olma görevi belediyelere ve özel idarelere verilmiştir.

24 Nisan 1930 tarih ve 1593 sayılı UHK'da, idare tarafından hangi hastalıklar için hangi tedbirlerin alınabileceği açıkça düzenlenmiştir. Kanununun 57. maddesinde 23 farklı hastalık sayılmış;⁶⁶ 72. maddesinde de 57. madde de sayılan salgın hastalıklardan biri ortaya çıktığı veya ortaya çıktığından şüphelenmesi durumunda 7 alt bent halinde birtakım tedbirlerin alınabileceği (hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum veya aşı tatbiki; hastaların veya hastalığa maruz bulunanların tecrit ve müşahede altına alınması; şahıslar, eşya, elbise, çamaşır ve binaların fenni temizliği, hastalık yayan hayvanların yok edilmesi gibi) belirtilmiştir.⁶⁷ Bu iki madde de doktrinde farklı yorumlanmaktadır. Fikir ayrılığı yaşanan ilk konu UHK'nun 57. maddesinde belirtilmeyen bir salgın hastalığın ortaya çıkması durumunda 72. madde de sayılan tedbirlerden birinin alınıp alınamayacağı noktasındadır. UHK'nun 1930 tarihli olduğu ve yürürlükte bulunan en eski kanunlardan biri olduğu dikkate alındığında bu kanunda yer almayan bir salgın hastalığın ortaya çıkması her zaman imkan dahilindedir. Dünya genelinde milyonlarca kişinin ölümüne yol açan koronavirüsün bir salgın hastalık olduğu Dünya Sağlık Örgütü tarafından ilan edilmiş ise de; 1930 tarihli Kanun'un 57. maddesinde sayılan salgın hastalıklar arasında doğal olarak ismi yer almamaktadır. Kimi hukukçular tarafından UHK'nun 64. maddesine işaret edilerek, 57. Madde de belirtilenlerden başka bir salgın hastalığın ortaya çıkması durumunda; Sağlık Bakanlığı tarafından 72. maddedeki tedbirlerin tamamının ya da bazılarının alınmasına karar verebilme yetkisinin olduğuna vurgu yapılmaktadır.⁶⁸ Anayasa Mahkemesi tarafından da bu görüş kabul edilmiş olup,AYM'ye göre yeni bir tür bulaşıcı hastalık olan koronavirüs gibi salgın hastalıkların 1930 yılında kabul edilen bu Kanun'da yer almasının mümkün olmadığı ancak UHK 64. maddesi uyarınca, 57. maddede sayılan hastalıklar ile mücadele kapsamında alınabilecek tedbirlerin tümünün veya bir kısmının ortaya çıkan salgın hastalıklarla mücadele kapsamında da alınabilecektir.⁶⁹ Diğer bir görüşe göre ise 57. maddede salgın hastalıklar tek tek hastalıklar sayılmış olup bu sayma tahdidi örneklendirici sayma değil, sınırlandırıcı sayma niteliğindedir.⁷⁰ Salgın hastalıklar sayılırken "gibi", "benzeri" şeklinde

Yine Vilayetler ve kazalar umumi hıfzıssıhha meclisleri (İl ve ilçeler genel hıfzıssıhha kurulları) başlıklı 5. faslında da (kısmında) Genel Hıfzıssıhha Kurullarına o yerin sağlık şartlarını daima göz önünde bulundurarak sağlık durumlarının düzeltilmesine ve mevcut sakıncaların ortadan kaldırılmasına yarayan önlemleri alma; bulaşıcı ve salgın hastalıklar hakkında bilgi akışını, bulaşıcı ve toplumsal hastalıklardan korunma çözümleri ve sağlıklı yaşamın yararları hakkında halkı aydınlatmak ve bir bulaşıcı hastalığın ortaya çıkmasında hastalığın yok edilmesi için alınan önlemlerin uygulanmasına yardım etme görevi verilmiştir. 28. madde de bu kurullarca alınan kararların vali veya kaymakam tarafından yerine getirileceği hüküm altına alınmıştır.

⁶⁶ UHK m. 57: – Kolera, veba (Bübön veya zatürree şekli), lekeli humma, karahumma (hummayi tiroidi) daimi surette basil çıkaran mikrop hamilleri dahi - paratifoit humması veya her nevi gıda maddeleri tesemmümatı, çiçek, difteri (Kuşpalazı) - bütün tevkiatı dahi sari beyin humması (İltihabı sahayai dimağii şevkii müstevli), uyku hastalığı (İltihabı dimağii sari), dizanteri (Basilli ve amipli), lohusa humması (Hummai nifası) ruam, kızıl, şarbon, felci tifli (İltihabı nuhai kuddamii sincabii haddi tifli), kızamık, cüzam (Miskin), hummai racia ve malta humması hastalıklarından biri ortaya çıkar veya bunların birinden şüphe edilir veyahut bu hastalıklardan ölüm vuku bulur veya ölümün bu hastalıklardan biri sebebiyle meydana geldiğinden şüphe olunursa aşağıdaki maddelerde zikredilen kimseler olayı haber vermeğe mecburdurlar. Kudurmuş veya kuduz şüpheli bir hayvan tarafından ısırılmaları, kuduza müptela hastaların veya kuduzdan ölenlerin ihbarı da mecburidir.

⁶⁸ Salgın hastalık konusunda özel bir tanımlama yapılmamışsa da dönemin önemli salgın hastalıkları (kolera, veba, çiçek, difteri, uyku hastalığı, dizanteri, ruam, kızıl, şarbon, çocuk felci, kızamık, cüzam hastalıkları) 57. maddede tek tek sayıldığı, 64. maddede, benzer türden farklı hastalıkların ortaya çıkması durumunda bu hastalıkların ilan edilmesi ve Kanun'da öngörülen bütün tedbirlerin aynen alınması konusunda Sağlık Bakanlığı'nın yetkili kılındığı, yani listelenen hastalıkların, Kanun'daki yetkilerin kullanılmasına için tüketici ve sınırlı sayıda (numerus clausus) olmadığı şeklindeki karşı görüşler için bkz. Şirin, s. 79

⁶⁹ Mustafa KARAKUŞ, AYM, B. No: 2020/34781, T.17.01.2023.

⁷⁰ Gözler, Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu?; Ahmet Güçlü, "Salgın Hastalık Nedeniyle İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasağının Yasal Çerçevesi: Kral Çıplak !", (Erişim), www.academia.edu/42872015, 04 Şubat 2023.

ifadeler kullanılarak daha sonra ortaya çıkan veya var olan başka salgın hastalıkların da eklenmesine imkân veren bir ibare yer almamaktadır.⁷¹

UHK'nun 64. maddesi salgın hastalıkları kıyas yoluyla belirleme ve Sağlık Bakanlığına kanunda sayılan tedbirleri alma yetkisi tanımakta ise de; hastalıkların kıyas yoluyla belirlenmesi hukuk devletine açıkça aykırılık teşkil etmektedir.⁷² İdare Hukuku'nda kıyasın uygulanabilirliği konusunda farklı görüşler bulunmakta ise de kabul gören genel görüş, hak yaratan ve yükümlülük yükleyen konularda ayırım yapılarak kıyas hususunun irdelenmesi gerektiği şeklindedir. Yükümlendirici işlemlerin bireylerin hukuk güvenliğini zedeleyebileceği dikkate alındığında kıyas yasağının kabulü gerekirken; bireyler lehine hak yaratıcı durumlarda ise İdare Hukuku'nda kıyasın varlığının kabul edilmesi gerekmektedir.⁷³ UHK'nun 57. maddesi kapsamında sayılan tedbirlerin kişi hürriyeti ve güvenliği, mülkiyet hakkı, çalışma ve sözleşme hürriyeti gibi Anayasa ile güvence altına alınan birçok temel hak ve hürriyetin sınırlandırılması niteliğinde olduğu ve tedbirleri ihlal edenlere karşı 282. madde de çeşitli idari ve adli cezalar öngörüldüğü dikkate alındığında salgın hastalıklarla mücadelede alınan tedbirlerin yükümlendirici işlem niteliğinde olduğu ve kıyas yasağının uygulanması gerektiği açıktır.

Uygulamada salgın hastalık listesi Sağlık Bakanlığı tarafından yönetmelikler ile güncellenmektedir. Bu kapsamda 22.04.2020 tarihli "Bulaşıcı Hastalıklar Sürveyans ve Kontrol Esasları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile 30.05.2007 tarihli Bulaşıcı Hastalıklar ve Sürveyans Kontrol Esasları Yönetmeliğinin "Bildirim Esas Bulaşıcı Hastalıklar Listesi" Başlıklı EK 1 kısmına Covid-19 salgınının eklenmesi ile birlikte bildirimle bağlı salgın hastalık sayısı 81'e yükselmiştir.⁷⁴ Bu şekli ile 22.04.2020 tarihli değişiklikle birlikte Covid-19 pandemisi devlet kayıtlarına girerek resmîyet kazanmıştır. Ancak bu durumun sonucu olarak başkaca sorunlar da gündeme gelmektedir. Bu sorunlardan biri idarenin sorumluluğunun ne zaman başlayacağı hususudur. Her ne kadar hastalıkların kıyas yoluyla belirlenmesini öngören UHK'nun 64. maddesi hukuk devletine açıkça aykırılık teşkil etmekte ve UHK'da hastalıkların yönetmelik ile belirleneceğine yönelik bir yetkiye yer verilmemiş ise de; devletin tedbir alma yükümlülüğü Anayasamızın 17 ve 56. maddeleri⁷⁵ ve özel kanun niteliğinde olan UHK 57. maddesi kapsamında salgın hastalığın resmîyet kazanıp kazanmamasına bakılmaksızın her zaman söz konusudur.⁷⁶

Önemli diğer bir başka sorun ise; 1593 sayılı Kanun'un 72. maddesinde sayılmayan bir tedbire salgın hastalıkla mücadele kapsamında başvurulup başvurulamayacağı noktasındadır. Salgın hastalıklardan biri ortaya çıktığı veya ortaya çıktığından şüphelenildiği takdirde uygulanabilecek tedbirler, UHK'nun 72. maddesinde sınırlı sayıda sayılmak suretiyle (numerus clausus) düzenlenmiş ise de; bu tedbirler arasında koronavirüs salgınıyla birlikte ülkemizde sıkça uygulanan "maske takma tedbiri/yükümlülüğü" ile "sokağa çıkma yasağı" gibi tedbirler

⁷¹ Yargıtay 19. Ceza Dairesinin 2020/4354 E. ve 2020/14250 K. sayılı ilamı, s. 9.

⁷² Atıla Erkal, "Koronavirüs (Covid-19) Tedbirlerinin Hukukiliği Sorunu ve Alman Hukukundaki Durum", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 2, 2021, s. 68.

⁷³ Atıla Erkal, "Kamulaştırmasız El konulan Taşınmazın İdarenin Mülkiyetine Geçmesinden Sonra Eski Mal Sahibinin Taşınmazına Tekrar Kavuşması", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 79 (3),2021, s. 991.

⁷⁴ Bulaşıcı Hastalıklar Sürveyans ve Kontrol Esasları Yönetmeliği, R.G., T.30.05.2007, S.26537, (Erişim), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11347&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, 25 Eylül 2022.

⁷⁵ 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde, sağlık hakkının dayanağı olan yaşam hakkı "Herkes yaşama hakkına sahiptir." hükmü ile ifade edilmiş yine Anayasamızın 56. maddesinin 3. fıkrasında, "Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, iş birliğini geliştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler." Aynı maddenin 4. fıkrasında ise, "Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir." düzenlemelerine yer vererek sağlık hakkının korunması noktasında idareye birçok sorumluluk yüklemiştir.

⁷⁶ Betül Güler, "İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Hukuk Özel Sayısı, Yıl:19 S.38 Yaz 2020/2 (Covid-19 Özel Ek) s.190.

bulunmamaktadır. Salgın döneminde ise Umumî Hıfzıssıhha Meclislerinin almış oldukları “maske takma zorunluluğu” ile “sokağa çıkma yasaklarının” dayanaklarının 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 27. ve 72. maddeleri olduğu görülmektedir.⁷⁷ 72. madde de sayılan tedbirlerden biri olan tecrit ve müşahade altına alma kurumu sokağa çıkma yasağından tamamen farklı olmakla birlikte madde metninde bu yasağın sadece hasta olan, hasta olduğundan şüphe edilen veya hastalığı herkese yayarak genişlettiği bilimsel araştırma ile anlaşılabilir üzerinde alınması öngörülmektedir. Türkiye’de ise yasal mevzuattan farklı olarak koronavirüs hastalığının başlangıcından bu yana salgın hastalık bulaşmayan veya somut bulaşma şüphesi olmayanlara da maske takma mecburiyeti ve sokağa çıkma yasağı getirilmiştir.

90 yıldan fazla bir süre öncen kabul edilen ve sayısız kez değişikliğe rağmen uygulanacak tedbirler noktasında büyük eksiklikler bulunan ve günümüz ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz olan Umumi Hıfzıssıhha Kanununun yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda günümüz ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde salgın hastalıklarla mücadeleyle dair yeni bir kanun çıkarılması gerekmektedir.

3.2.2. 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu

İç hukukumuzda UHK dışında alınan tedbirlerin dayanağı olarak gösterilen başkaca yasal düzenlemeler de bulunmakta ve gerek mahkeme kararlarında gerekse de idarece alınan tedbirlerin yasal dayanağı noktasında bu kanuni düzenlemelere de atıf yapıldığı görülmektedir. İl İdaresi Kanunu’nun “İl İdaresi” başlıklı 2’nci bölümünün “Valilerin hukuki durumları, görev ve yetkileri” başlıklı II. Kısmında yer alan 11’inci maddesinin C bendinde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin sağlanması noktasında valilere geniş yetkiler tanımlanmıştır.

İl İdare Kanunu’nun 11’inci maddesi kapsamında bulaşıcı ve salgın hastalık durumunda valinin ildeki belirli yerlere girişi ve çıkışı kamu düzenini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler için sınırlayabileceği ve bu kişilerin belli yerlerde veya saatlerde kişilerin dolaşmalarını, toplanmalarını, araçların seyirlerini düzenleyebileceği kabul edilmektedir. Bu sınırlama 15 günlük bir süre ve belirli yerlerde ve belirlenmiş saatlerde yapılacak dolaşmalar ve toplanmalar için geçerlidir. İlgili İl İdaresi Kanunu ile valiye salgın hastalık durumunda tanınan bu kısıtlamalar kimi çevrelerce sokağa çıkma yasağı olarak değerlendirilmekte ve doğrultuda işlem yapılmakta ise de; ilgili madde metninde valiye açıkça sokağa çıkma yasağı yetkisini veren bir düzenleme bulunmamaktadır. “Hürriyet asıl, yasaklama istisnadır” ilkesi gereğince temel hak ve özgürlüklerin kullanımını sınırlandıran durumlarda dar yorum yapılması gerekecektir.⁷⁸

⁷⁷ İstanbul Valiliğinin 83362133050.01.04 sayılı, ” İl Hıfzıssıhha Meclis Kararı No 110” konulu ve 01.10.2020 tarihli İl Umumi Hıfzıssıhha Meclisi kararları incelendiğinde alınan sokağa çıkma yasaklarında; 30.11.2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kabinesinde alınan kararlara ve İçişleri Bakanlığının 30.11.2020 tarihli ve 20076 sayılı genelgesine atıf yapıldığı yine alınan kararlara uymayanlara Umumi Hıfzıssıhha Kanununun ilgili maddeleri gereğince idari işlem tesis edileceği ve konusu suç teşkil eden davranışlara ilişkin Türk Ceza Kanununun 195’inci maddesi kapsamında gerekli adli işlemlerin başlatılacağı belirtilmiştir. İstanbul Valiliği, İl Umumi Hıfzıssıhha Meclis Kararı, (Erişim), http://www.istanbul.gov.tr/kurumlar/istanbul.gov.tr/PDF/il_Hifzissihha_Meclis_Karari_No_110.pdf, 25 Eylül 2022.; Yine İzmir Umumi Hıfzıssıhha Meclisi maske takılması konusunda almış olduğu ek kararında alınan kararlara uymayan vatandaşlara Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 282’nci maddesi gereğince idari para cezası verileceği ve suç teşkil eden davranışlara ilişkin Türk Ceza Kanunu’nun 195 inci maddesi kapsamında gerekli adli işlemlerin başlatılacağı bildirilmiştir. , İzmir Valiliği, İl Umumi Hıfzıssıhha Meclis Kararı, (Erişim), <http://www.izmir.gov.tr/maske-takilmasi-konusunda-ek-kararlar-alindi>, 25 Eylül 2022.

⁷⁸ Kemal Gözler, “Yorum İlkeleri”, (Erişim), <https://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri-kitaptan.pdf>, s. 81.; benzer görüş için bkz., Gazete Duvar, “Sokağa çıkma yasağı yasal mı?”, (Erişim), <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/13/sokaga-cikma-yasagi-yasal-mi> 27 Eylül 2023, Anayasa Profesörü İbrahim Kaboğlu’na göre de; İl İdaresi Kanunu dayanarak sokağa çıkma yasağı ilan edilemeyeceği, sokağa çıkma yasağının ne İl İdaresi Kanunu ne de Hıfzıssıhha Kanunu’nda yer almadığı ifade edilmiş ve valilere tanınan bu yetkinin kişiyle ilgili ve yerle ilgili belirli olgular üzerine bir düzenleme olduğuna değinilmiştir.

3.2.3. 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu

Eski Ceza Kanunu'nda suç kavramı, cürüm ve kabahat olarak ikiye ayrılmakta iken; 2004 yılında kabul edilen ve yürürlükte bulunan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda bu ayrıma son verilmiştir. Kabul edilen bu yeni ceza yasasında yalnızca suç teşkil eden fiillere yer verilmesi kabahatlerin düzenlendiği bir yasa ihtiyacı doğurmuştur. Bu kapsamda 30.03.2005 tarihli 5326 sayılı Kabahatler Kanunu düzenlenmiştir. Kabahatleri suçlardan ayıran temel özellikler ise suç oluşturan eylem karşılığında hapis, adli para cezası ile birlikte ya da ayrıca güvenlik tedbiri gibi yaptırımlar uygulanmakta iken; kabahatlerin karşılığında idari yaptırımlar uygulanmaktadır.⁷⁹

Kabahatler Kanunu'nun birinci maddesi işbu kanunun amacı ve kapsamını düzenlemektedir. Kanun'un 1. maddesine göre Kanun'un gayesi toplumsal düzen ile birlikte genel ahlakı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzenin devamını sağlamaktır. Doktrine göre sayılan bu amaçlar aslında idari düzeni oluşturan unsurlar olup; temel amaç kamu düzeninin sağlanmasıdır.⁸⁰ Kabahatler Kanunu'nun kapsamını genel hatlarıyla belirtmek gerekir ise; genel ilkeler, kabahatlere uygulanacak idari yaptırımların türleri, sonuçları yine buna ilişkin karar alma süreçleri ile çeşitli kabahat türleri olarak ifade edilebilir. Ayrıca önemle belirtmek gerekir ki, kanunda kabahatler sınırlı olarak sayılmamakta olup; nitekim çeşitli kabahatler farklı kanunlar kapsamında düzenlenmiştir.⁸¹ Bu durumun sonucu olarak da Kabahatler Kanunu genel kanun niteliğinde olmakta ancak konuya ilişkin özel düzenlemeler içeren kanunlarda hüküm yoksa uygulama imkanı bulmaktadır.

Pandemi döneminde ülkemizde uygulanan idari yaptırımların büyük bir kısmında 5326 sayılı Kanun'un 32. maddesine atıfta bulunulmuş ise de; Yargıtay tarafından uygulanan bu cezaların kanuni dayanağının hatalı olduğuna karar verilmiştir. Yargıtay 19. Ceza Dairesinin 25.01.2021 tarihli ilamlarında da, 1593 sayılı Kanun'un, salgın hastalıklarla mücadele ve genel sağlığın korunması amacıyla yürürlüğe konulduğu, işbu kanunun salgın hastalıklar kapsamında alınan tedbirlerde öncelikle uygulanması gereken özel norm niteliğinde olduğu, salgını önlemeye yönelik olarak Umumi Hıfzıssıhha Meclisleri tarafından alınan tedbirlerin 1593 sayılı Kanunun 282. maddesinin ikinci kısmında yer alan "zorunluluk" kavramı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ve bu kararlara aykırı hareket edenlerin de zorunluluklara uymadıkları gerekçesiyle bu kanun hükmü kapsamında yaptırımlara tabi tutulmaları ve 1593 sayılı Kanun'un 282. maddesi uyarınca idari yaptırım kararının düzenlenmesi gerektiği hususları vurgulanmıştır.⁸²

4. Sonuç

Salgın hastalıklarla mücadele ile yükümlü olan idare tarafından alınan tedbirlerin gerekliliği kadar hukuka uygun olması da önemlidir. Salgınla mücadele kapsamında alınan tedbirler ne kadar gerekli olursa olsun bu tedbirler yetkili makamlar tarafından alınmamış, yetkili makamlar tarafından alınmakla birlikte şekil şartına uyulmamış, kanunilik ilkesine aykırı olarak alınmış ya da alınan tedbir temas etmekte olduğu temel hak ve hürriyeti Anayasa'ya aykırı olarak sınırlandırmakta veya durdurmakta ise idarenin eylem ve işlemi hukuka aykırıdır. Bu durumda idare bireylerin uğramış oldukları zararların tazmininden sorumludur. Salgın

⁷⁹ Zeynel Temel Kangal, *Kabahatler Hukuku*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2011, s. 28,29.

⁸⁰ Ramazan Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)*, Asil Yayın, Ankara 2006, s. 128; Salih Benli, "Kabahatler Kanununda Düzenlenen İdari Yaptırımlara İlişkin Kanun Yolları", *Adalet Dergisi*, S. 38, Eylül 2010, s. 5-6.

⁸¹ Farklı konularda düzenlenen kabahatlerin yer aldığı kanunlara örnek olarak bkz. 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu yine bu çalışmamız kapsamında detaylı olarak ele aldığımız 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu örnek olarak gösterilebilir.

⁸² Yargıtay 19. Ceza Dairesi, 25.01.2021 tarihli ve 2021/627 E., 2021/465 K. sayılı kararı; Yargıtay 19. Ceza Dairesi, 25.01.2021 tarihli ve 2021/628 E., 2021/466 K. sayılı ilamı.

hastalıklarla mücadele kapsamında idarenin alacağı tedbirlerin hangi makamlar tarafından ve ne şekilde alınacağı yine alınan bu tedbirlerin yasal dayanağının ne olacağı hususu ülkemizde OHAL ilan edilip edilmemesine göre değişmektedir. Bu durumun temel nedeni salgın döneminde alınan tedbirlerin bireylerin temel hak ve hürriyetlerine müdahale teşkil etmesidir. Olağan dönemlerde bireylerin temel hak ve özgürlükleri olağanüstü dönemlere kıyasla daha yüksek düzeyde bir korumaya sahip olduğundan bu hak ve özgürlüklere yapılacak müdahaleler de sıkı şekil şartlarına bağlanmıştır. Bu durumun sonucu olarak da idare çok sınırlı ve katı hukuk normlarıyla çevrili bir alanda salgınla mücadele etmek zorundadır. İdare, tehlikeli bir salgın hastalık durumunda ya OHAL ilan edip daha geniş yetkilerle hareket etmeyi kabul edebilir ya da OHAL ilan etmeyip olağan dönemlerde temel hak ve özgürlüklerin sahip olduğu güvenceleri de dikkate alarak salgın ile mücadele verebilir.

Salgın hastalık durumunda OHAL ilan etme yetkisi Anayasa ile Cumhurbaşkanına verilmiştir. Bu yetkiyi kullanıp kullanmamak Cumhurbaşkanının takdirindedir. Bir başka deyişle ülkemizde gerçekleşen her salgın hastalık durumunda Cumhurbaşkanı OHAL ilan etmek zorunda değildir. OHAL ilan edilmesi durumunda ise idarenin almış olduğu tedbirler, ölçülülük ilkesine aykırı olmamak, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmemek ve çekirdek alana dokunmamak şartıyla, temel hak ve hürriyetler için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı olabilecektir. Bir başka deyişle olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması için gerekli olan kanun ile sınırlandırılma şartı aranmayacak hatta ölçülülük ilkesine uygun olmak koşuluyla temel hak ve özgürlüklerin durdurulması dahi mümkün olabilecektir. OHAL ilan edilmemesi halinde ise; temel hak ve hürriyetler Anayasa ile güvence altına alınan korumalarından yararlanmaya devam etmekte ve alınan tedbirlerin Anayasa m. 13 ile düzenlenen sınırlamalara uygun olması gerekmektedir.

Tehlikeli salgın hastalık sebebiyle Cumhurbaşkanı tarafından OHAL ilan edilmemesi durumunda; idari makamlar tarafından alınan tedbirlerin yasal dayanağı olarak 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu gösterilmektedir. Salgın ile birlikte idare tarafından alınan tedbirlerin başında gelen maske takma mecburiyeti, sokağa çıkma yasağı, açık ve kapalı alanlarda getirilen mesafe kuralı, her türlü geniş katılımlı toplantıların önlenmesi gibi birçok tedbir özel kanun niteliğinde olan Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda yer almamaktadır. Bunlar ve başkaca bilimsel tedbirlerin uygulanabilmesi için salgın hastalıklar bakımından özel Kanun niteliğinde olan Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda düzenlenmesi gerekmektedir. Bu tedbirlerin Kanun'da açıkça yer alması yeterli olmamakta; ayrıca temas ettiği hak ve özgürlükleri düzenleyen ilgili Anayasa maddesinde de genel sağlık sebebinin genel sınırlandırma sebebi olarak yer alması gerekmektedir. Nitekim tecrit ve müşahade altına alınmaya ilişkin düzenleme her ne kadar 1593 sayılı Kanun'da sayılan tedbirlerden biri ise de; bu tedbirin uygulanması halinde seyahat hürriyeti ihlal edileceğinden ve genel sağlık sebebi de işbu temel hak ve hürriyeti düzenleyen ilgili madde de genel sınırlandırma sebebi olarak yer almadığından uygulanan idari yaptırım 1593 sayılı Kanun'a uygun olmasına rağmen hukuka aykırıdır. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11'inci maddesinin C bendi uyarınca il sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevleri arasında sayılan valinin gerekli emir ve tedbirleri alabileceğine ilişkin hükme istinaden; valilerin de salgın hastalıklarla mücadele kapsamında gerekli idari tedbirleri alabileceği ifade edilmektedir. Valilerce alınacak gerekli emir ve tedbirlerin ne olduğu hususunun belirsiz olması, temel hak ve hürriyetleri sınırlandıran müdahalelerin mezkur Kanunda açıkça düzenlenmemesi, vali tarafından bir tedbir alınsa dahi alınan bu tedbir sebebiyle ilişkili olduğu temel hak ve hürriyete ilişkin Anayasa maddesinde genel sağlık sebebinin sınırlandırma nedeni olarak düzenlenmesi gerektiği hususları değerlendirildiğinde il valilerinin salgın hastalıklarla mücadele kapsamında idari tedbir alabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Salgın hastalıklar açısından özel kanun niteliğinde olan UHK'nun olağan

dönemler için geçerli olmak üzere salgın hastalıklarla mücadele etme yetkisini Sağlık Bakanlığına verdiği hususu dikkate alındığında il valileri tarafından verilen kararlar yetki açısından hukuka aykırılık teşkil edebilecektir. 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda genel kanun niteliğinde olduğu ancak konuya ilişkin özel düzenlemeler içeren kanunlarda hüküm yoksa uygulama imkanı bulabileceği ve yürürlükteki UKH'nun salgın hastalıklara ilişkin alınacak tedbirler bakımından özel kanun niteliğinde olduğu dikkate alındığında; idare tarafından salgın hastalıklar döneminde alınan tedbirlerin ve uygulanan yaptırımların 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'na dayandırılması hukuken mümkün bulunmamaktadır.

Kaynakça

- AİHM, Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık Kararı.
- AŞKAN Tuğba, ÇAYKÖYLÜ Ali, ÖZKAN Birgül, “Psikiyatri Hemşireliği Bakış Açısıyla Salgın Hastalık Psikolojisi” *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, C.5, S.1, 2021, ss.69-82.
- AYM, Ahmet Temiz, B. No: 2013/1822, T. 20.05.2015.
- AYM, Aydın Yavuz ve diğerleri, B. No: 2016/22169, 20/6/2017.
- AYM, E:1963/16, K:1963/83, T. 8.4.1963.
- AYM, E:1990/25, K:1991/1, T. 10.1.1991.
- AYM, E: 2002/112, K: 2003/33, T. 10.04.2003.
- AYM, E.2013/57, K.2013/162, 26/12/2013.
- AYM, Mustafa Karakuş, B.No: 2020/34781, T. 17.01.2023.
- AYM, Yağmur Erşan, B. No: 2018/36451, T. 27.10.2021.
- BBC NEWS TÜRKÇE, “İçişleri Bakanlığı market genelgesi: Hangi ürünlerin satışı yasak, pazarlarla ilgili yeni düzenlemeler neler?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56978253>, 03 Şubat 2023.
- BBC NEWS TÜRKÇE, “Koronavirüs: ABD Başkanı ülkede OHAL ilan etti”, (Erişim), <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-51866661>, 13 Nisan 2022.
- BBC NEWS TÜRKÇE, “Türkiye'de olağanüstü hâllerin tarihi”, (Erişim), Türkiye'de olağanüstü hâllerin tarihi - BBC News Türkçe, 13 Nisan 2022.
- BENLİ, Salih, “Kabahatler Kanununda Düzenlenen İdari Yaptırımlara İlişkin Kanun Yolları”, *Adalet Dergisi*, S. 38, Eylül 2010, ss.1-26.
- BULAŞICI HASTALIKLAR SÜRVEYANS VE KONTROL ESASLARI YÖNETMELİĞİ, R.G., T.30.05.2007, S.26537, (Erişim), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11347&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, 25 Eylül 2022.
- BÜYÜK, Mehmet Emin, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2018.
- CAMUS, Albert, *Veba*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2020.
- CİN KARAGÖZ, Emine, “Özel Güvenlik Bölgesi ve Sokağa Çıkma Yasağı İlanının Hukuki Niteliği ve Uygulamadan Kaynaklı Sorunlar”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XX, S. 2, 2016, ss. 625-646.
- ÇAĞLAR, Bakır, *Anayasa Bilimi*, BFS Yayınları, İstanbul, 1989.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, *İdari Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)*, Asil Yayın, Ankara 2006.
- Danıştay 6. Daire, 18.10.2011 tarihli ve 2009/10109 E., 2011/3784 K. sayılı kararı.
- DEĞİRMENCİ, Mehmet, “Türkiye’de Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulmasının Anayasal Çerçevesi”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, S. 10, Nisan 2020, ss. 45-72.
- DORU, Seyit Rasim, “Covid-19 (Koronavirüs) Salgını Sürecinde Yapılan İdari Muamelelerin Hukuka Uygunluğu ve İdarenin Sorumluluğu”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, S. 78(2), s. 769-807.

- ERKAL, Atila, “Kamulaştırmasız El konulan Taşınmazın İdarenin Mülkiyetine Geçmesinden Sonra Eski Mal Sahibinin Taşınmazına Tekrar Kavuşması”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 79 (3),2021, ss. 963-999.
- ERKAL, Atila, “Koronavirüs (Covid-19) Tedbirlerinin Hukukiliği Sorunu ve Alman Hukukundaki Durum”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 2, 2021, ss.59-95.
- GAZETE DUVAR, “Sokağa çıkma yasağı yasal mı?”, (Erişim), <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/13/sokaga-cikma-yasagi-yasal-mi>, 27 Eylül 2023.
- GÖZLER, Kemal, “Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu?”, (Erişim), <https://www.anayasa.gen.tr/korona.htm>, 18 Ağustos 2022.
- GÖZLER, Kemal, “Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu? (2)”, (Erişim), Kemal Gözler, "Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun mu?" (2) (anayasa.gen.tr), 12 Ağustos 2022.
- GÖZLER, Kemal, “Olağanüstü Hal Rejimlerinde Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sistemi ve Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Hukukî Rejimi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 47, Sayı 4, Ağustos 1990, ss.561-590.
- GÖZLER, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, 3. Bs., Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2019.
- GÖZLER, Kemal, “Yorum İlkeleri”, (Erişim), <https://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri-kitaptan.pdf>, 20 Ekim 2023.
- GÜÇLÜ, Ahmet, “Salgın Hastalık Nedeniyle İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasağının Yasal Çerçevesi: Kral Çıplak!”, (Erişim), www.academia.edu/42872015, 04 Şubat 2023.
- GÜLER, Betül, “İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Hukuk Özel Sayısı*, Yıl 19, S. 38, Yaz 2020/2 (Covid-19 Özel Ek) ss.180-201.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetiminde Maddi İçerik Kriteri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 11, 2020, ss.166-179.
- HACIMUSTAFAOĞLU, Mustafa, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın Tanımlaması”, *J Pediatr Inf*, 12(4), 2018, ss. 172-173.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, “81 İl Valiliğine Market Tedbirleri Genelgesi Gönderildi” (Erişim), <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-market-tedbirleri-genelgesi-gonderildi>, 03 Şubat 2022.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, “81 İl Valiliğine Koronavirüs Tedbirleri Konulu Ek Genelge Gönderildi”, (Erişim), <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-coronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderdi>, 03 Şubat 2023.
- İKİNCİOĞULLARI, Füzan, “Hukuk Devleti”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 1997, ss. 28-30.
- İSTANBUL VALİLİĞİ, İl Umumi Hıfzıssıhha Meclis Kararı, (Erişim), http://www.istanbul.gov.tr/kurumlar/istanbul.gov.tr/PDF/il_Hifzissihha_Meclis_Karari_No_1_10.PDF, 25 EYLÜL 2022.
- İZMİR VALİLİĞİ, İl Umumi Hıfzıssıhha Meclis Kararı, (Erişim), <http://www.izmir.gov.tr/maske-takilmasi-konusunda-ek-kararlar-alindi>, 25 Eylül 2022.
- KANGAL, Zeynel Temel, *Kabahatler Hukuku*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2011.
- KILIÇ, Halil İbrahim, “Temel hak ve özgürlüklerde sınırlamanın sınırı ve hakkın özü.” Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

- MEMURLAR.NET, “Cemevi ve kiliselerin dezenfekte edilmediği' iddiası”, (Erişim), <https://www.memurlar.net/haber/892252/cemevi-ve-kiliselerin-dezenfekte-edilmediği-iddiasi.html>, 04 Şubat 2023.
- MEDENİ VE SİYASİ HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME, (Erişim), [Microsoft Word - MSHS.docx \(bilgi.edu.tr\)](#), T. 31 Ocak 2023.
- NTV, “İçişleri Bakanlığı yetkilileri: Ped hijyenik madde kategorisinde, satış yasağı yok”, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/icisleri-bakanligi-yetkilileri-ped-hijyenik-madde-kategorisinde-satis-yasagi-yok,6IZBOsYMjkiZdQd--xloEA>, 03 Şubat 2023.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 18.bs., Yetkin, Yayınevi, Ankara, 2018.
- PINAR, İbrahim, *Günümüz Türkçesiyle Yazımı Güncelleştirilmiş Umumi Hıfzıssıhha Kanunu & İlgili Diğer Düzenlemeler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021.
- RESMÎ GAZETE, T. 17 Ekim 2001, S. 24556 (Mükerrer)”, (Erişim), T (resmigazete.gov.tr), 30 Ocak 2023.
- SABUNCU, Yavuz, *Anayasaya Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.
- SAĞLAM, Fazıl, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- SAĞLIK BAKANLIĞI, “Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Hizmet Birimleri ve Görevleri Hakkında Yönergesi”, (Erişim), [Halk Sağlığı Genel Mudurlugu Hizmet Birimleri ve Gorevleri Hakkinda Yonerge.pdf \(saglik.gov.tr\)](#), 28 Ekim 2023.
- SEVER, Çiğdem, “COVID-19 Günlerinde İdare Hukuku: Salgınla Mücadelede Kolluk Yetkileri Üzerine Bir İnceleme”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 17, 2020, ss.187-238.
- ŞEN, Ersan, “24 Başlıkta Hukukun Evrensel İlke ve Esasları”, (Erişim), <https://t24.com.tr/yazarlar/ersan-sen/24-baslikta-hukukun-evrensel-ilke-ve-esaslari,8679>, E.T 17 Ağustos 2022.
- ŞİRİN, Tolga, “Tehlikeli Salgın Hastalıklarla Anayasal Mücadeleye Giriş”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 17, 2020, ss.43-146.
- TAŞDÖĞEN, Salih, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 65(3), 2016, ss.937-966.
- TBMM, “Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589)”, (Erişim), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>, E.T 31 Ocak 2023.
- TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 23. bs., Beta, İstanbul, 2019.
- VİKİPEDİ, “Epidemi”, (Erişim), [Epidemi - Vikipedi \(wikipedia.org\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Epidemi), 02 Haziran 2022.
- YARGITAY 19. CD, E: 2020/4354, K: 2020/14250, T: 25.01.2021
- YARGITAY 19. CD, E: 2021/627, K: 2021/465, T: 25.01.2021.
- YARGITAY 19. CD, E: 2021/628, K: 2021/ 466 K., T: 25.01.2021
- YAVUZDOĞAN, Seçkin, “Tehlikeli Salgın Hastalıklar Sebebiyle Alınan Sokağa Çıkma Yasağı Kararları üzerine Birkaç Not”, *Adalet Dergisi*, S. 64, s. 125-139.
- 1 SAYILI CUMHURBAŞKANLIĞI TEŞKİLATI HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ, (Erişim), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.1.pdf>.
- 1921 ANAYASASI, K.T. 20.01.1921,(Erişim), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/> 12 Nisan 2022.
- 1924 ANAYASASI, K.T. 20.04.1924,,(Erişim), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, 17 Ağustos 2022.
- 663 SY. SAĞLIK ALANINDA BAZI DÜZENLEMELER HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME, (Erişim),

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=663&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5>,
28 Ekim 2023.
www.kazanci.com
www.lexpera.com.tr
www.legalbank.net
www.mevzuat.gov.tr